

Nå kan det fortelles

Beretninger fra krigsårene på Vestoplandene

Nr. 2

Dramaet på Bjønnhaugen i Vardal

Det var det første «slippet» i denne del av Vardal som skulde tas imot.

En ulike kamp på liv og død — med to falne på hver side.

På et ensomt sted mellom Vibergsroa i Vardal, Snertingdal og Landåsbygda ligger Bjønnhaugen, som i begynnelsen av mars i fjor var åstedet for en tragisk hendelse. Som en vil huske, hadde tyskerne fått snusen i at tre H.S.-gutter hadde tilhold der; hytta ble omringet og to Gjøvik-gutter — *Willy Lund* og *Ragnvald Nilsen* — kom aldri tilbake. Nedenfor gir vi en skildring av dramaet, bygget på utsagn fra det eneste øyenvitne.

I begynnelsen av mars i fjor skulde det første slippet i denne del av Vardal finne sted i nærheten av Bjønnhaugen. Gjennom området var det kommet beskjed om å organisere mottakingen av slippet, og gruppesjefen i D 12, *Frantz Øygard*, hadde varslet H.S. i Gjøvik som skulde sende folk opp, og allerede den 1. mars var de to ovenfor nevnte Gjøvikgutter sammen med en spesialagent fra England, «*Ragnar*», på plass på Bjønnhaugen. Den 7. mars kl. 3 kom koden i radio som fortalte at flyet vilde komme samme natt og foreta slippet på tidligere avtalt sted. Det hadde for øvrig vært et fly over stedet et par netter før, men det ble da ikke utvekslet noen lys-signaler, da guttene ikke hadde hørt noe til den avtalte kode i radio den dagen. Men den 7. kom den altså.

Særmeldingen og tyskerne kom samtidig.

Omtrent samtidig med at en fikk koden i radio, kom det varselsbud fra Snertingdal om at det var kommet en hel del tyskere dit. Fra Gjøvik eller Vardal forelå ingen slike varsler, men det viste seg senere at alle veger i Øvre Vardal var sperret av tyskere. Det er på det rene at tyskerne hadde fått snusen i at det lå «illegale» folk på Bjønnhaugen, og at det skulde foretas en større rassia. Hvordan

tyskerne hadde fått rede på dette er aldri blitt oppklart, men av det store oppbud tyskerne møtte med, kan en slutte at de hadde rede på at det var en engelsk agent med. Det var tydelig at de hadde truffet alle forholdsregler for å hindre at denne agenten skulde slippe vekk. Det gjorde han imidlertid likevel, som det vil framgå senere.

Et budskap som kom for sent.

Da meldingen om tyskerne kom til Øygard, tok denne øyeblikkelig skritt til å få varslet de tre i hytta. Hans 15 år gamle sønn, *Ivar*, som i øyeblikket befant seg hos landhandleren, ble budsendt, og han ble sendt videre direkte til hytta for å varsle. Da han kom fram dit ble han imidlertid møtt av en tysker med maskinpistol, som øyeblikkelig tok ham i forvaring og tok ham med inn i hytta. Her satt de tre på hver sin stol, med hver sin tyske vakt som holdt sine skytevåpen rettet mot dem. Ved døren satt det også en tysker med maskinpistol og dekket retretten. En tysk befalingsmann drev og forhørte de tre med lensmann Sæther som tolk.

En skrone som holdt.

Da *Ivar Øygard* kom inn, konsentrerte interessen seg om ham. Han ble underkastet forhør, og tyskerne forlangte en tilståelse av ham om at han kom med et eller annet budskap som de vilde ha rede på — ellers vilde han bli skutt. Smågutten tapte imidlertid ikke besinnelsen. Han slo opp en skrone om at han var underveis til en onkel i Vibergsroa og at han tilfeldig var kommet forbi hytta. Dette ble selvsagt ikke godtatt i første omgang, men det førte iallfall til at tyskerne foreløpig lot guttens forklaring bli stående, mens de gikk i gang med en ransaking av hytta. Under denne fant de en liten radiomottaker (en «Sweet-heart»).

Våpnene taler.

Under dette satt «Ragnar» og vippet på stolen med hendene i lommen. Ivar, som ikke var så ukjent med tingene når alt kom til alt, var fullt klar over at «Ragnar» satt med en revolver i bukselommen. Han var derfor forberedt da «Ragnar» plutselig spretter opp av stolen med et rop, trekker revolveren og fyrer av et skudd mot lensmann Sæther, som ble såret. Ivar kastet seg lynsnart ned og krabbet under bordet til den andre siden, mens det lyder flere skudd. Idet han kommer fram på den andre siden av bordet, faller Ragnvald Nilsen over ham, dødelig rammet av et skudd. Selv hadde han fått fyrt flere ganger før han falt. Willy Lund ble rammet av skudd før han selv fikk høve til å bruke sitt våpen.

«Ragnar» fyrte av hele sitt magasin, en tysker falt på stedet, og en annen som ble såret døde senere. På dette tidspunkt trakk tyskerne og Sæther seg i vill forvirring tilbake til kjøkkenet (kampen hadde foregått i peisestuen), og «Ragnar» nyttet øyeblikkelig høvet til å klatre opp en stige til et sovekammer over kjøkkenet. Da han var nesten oppe, kom en tysker inn igjen, men han fikk bare øye på Ivar, som han rettet geværet mot. Før han fikk tid til å ta ordentlig sikte, hadde «Ragnar» oppfattet situasjonen, rev til seg en skinnfell som lå innenfor rekkevidde oppe på loftet, og kastet den lynsnart over tyskeren idet denne skjøt. Kulen rammet ikke Ivar. I den nye forvirring trakk tyskeren seg igjen tilbake til kjøkkenet, og dermed nyttet Ivar høvet til å komme seg opp på loftet. Her drev «Ragnar» og ladet magasinet på nytt. Så sparket han ut det lille vinduet i rommet og vilde ha Ivar til å redde seg først, men denne protesterte, og «Ragnar» forsøkte seg. Imidlertid var vinduet så lite at han ble sittende fast, og Ivar måtte bruke alle sine krefter for å få klemt ham igjennom. Så hoppet Ivar etter. De havnet like foran kjøkkendøren som stod åpen, men tyskerne hadde hele sin oppmerksomhet henvendt på døren fra kjøkkenet inn til peisestuen, og «Ragnar» handlet raskt. Han var i bare skjorteærmer og med turnsko, men han rev til seg et par tyskerski som stod ved veggen, satte seg på disse og akte over et lite jorde som holder nedover fra hytta, over en åpen myr og kom seg inn i skogen uten å bli oppdaget. Det er her et åpent lende på ca. 500 meter, så sjansene var temmelig små. Når det gikk bra, skyldes det for det første at tyskerne, da de litt etter kom stormende ut, gav seg til å pepre vinduet til soverommet med kuler inntil de forstod at det ikke kunde være noen der. Sæther hadde til å begynne med ropt at Nilsen var der oppe. For det annet hadde Ivar valt det eneste riktige, nemlig å bli stående utenfor hytta uten å gjøre forsøk på å komme seg vekk. Da tyskerne spurte ham om noen hadde rømt, svarte han kjapt at en mann var stukket opp i skogen — men i motsatt retning av der «Ragnar» virkelig var forsvunnet. Dermed gav tyskerne seg til å skyte vilt i den oppgitte retning, mens «Ragnar» altså kom seg i sikkerhet på den andre siden. Sæther vilde ha det til at Ivar kjente guttene, men dette benektet han, hvortil Sæther bemerket: «Det er fine kamerater du har!»

Som nevnt hadde tyskerne poster rundt om i hele Vardal, men «Ragnar» kom gjennom sperringene til Vibergsroa, derfra la han vegen til Tobru, tok av

ved Bybrua, gikk over Bjugstad til Breiskallen, og utpå morgensiden kom han fram til Kolbu. Og derfra gikk turen til hovedstaden. — — Imidlertid hadde Sæther gjenopptatt forhøret av Ivar Øygard, og da denne fortsatt ikke vilde tilstå noe som helst, ble han omsider tatt med til Snertingdal, hvor statspoliti og Gestapo huserte under ledelse av den beryktede Stuckmann fra Lillehammer. Bl. a. kom også en annen ikke helt ukjent herre til stede, Saatvedt. Utpå natten ble Ivars far hentet og forhørt — de hadde tydeligvis en mistanke om at det var noe muggent ved familien! Men mens faren ble forhørt, var ikke Ivar snauere enn at han fikk manøvrert seg bort til døren inn til forhørsrommet, så han fikk peiling på hva faren ble spurt om og hva han svarte. Og da Ivar så igjen ble forhørt, snakket han så kav vardøl og delvis også andre dialekter, at faren måtte brukes som «tolk» for sønnen! Og dermed ble jo forklaringene nokså overensstemmende og tilforlætelige. Iallfall gikk tyskerne på med begge beina og slapp både far og sønn løs! Det passet også godt inn i bildet at faren var typisk «åskop» etter å ha kjørt ved om dagen, våt og fillete — og troverdig. Eieren av hytta, Oudenstad i Snertingdal, som var arrestert, ble også løslatt etter å ha ført herrefolket bak lyset. Han hadde jo lånt ut nøklene til hytta til de tre guttene, men kom fra den historien ved å finne fram en annen nøkkel som han hevdet var hyttenøklen — guttene måtte åpenbart ha brukt falske nøkler. Og den gikk!

Tyskerne fortsatte rassiaen i strøket i flere dager, rumsterte på skauen og var særdeles aktive, — men de fant selvsagt intet. Om natten kom for øvrig flyet etter avtalt tid og kretset over Bjønnhaugen, men da de avtalte signaler uteble, ble kursen satt derfra igjen. Og siden kunde det ikke bli tale om å bruke den plassen til «slipp».

Tribun.

VI HUSKER

den gang Gjøvik hjelpefengsel hadde fått tildelt 25 kg kjøtt i anledning av at 35—40 lærere hadde rykket inn, og forsyningsnemndas forretningsfører, NS-mannen Aslaksen, skrev til NS' generalsekretariat og nedla protest mot en slik tildeling.

— Sommeren 1943 da «ministerpresidenten» og flere «ministre» besøkte arbeidsleiren i Bardufoss hvor et stort antall Oplendinger og Hedmarkinger var utskrevet til arbeid og de høye herrer ble så rystet over forholdene på stedet at de høylydt protesterte. «Minister» Lippestad telegraferte til arbeidsdirektoratet og forbød videre utskrivning til stedet. Besøket og protestene resulterte i at «minister» Lippestad bevirket at nye utskrivninger ble foretatt og den fastsatte arbeidstid, 6 måneder, ble forlenget med et par måneder.

— Et NS-stevne i Bardufoss samme sommer med deltagere fra de tre nordligste fylker. Det var ydet gratis reise fram og tilbake og oppholdet var gratis. Vel hundre mennesker var alt som kunde mønstres en av dagene som vi kikket på stasen.

— Alt det krangel arbeiderne i Bardufoss hadde med myndighetene, ikke minst arbeidskontorene for å få godtgjort den lange og kostbare reise nordfra og hjem.

Da tyskerne skulde oppdra lærerne.

*Dette er åndskamp, sa «Stormfyrsten»
— og vil dere ikke lære, så slår jeg!*

Åndskampen bestod i åling, «hinlegen» og knebøyninger i opptil 5 timer i ett kjø.

Da lærerne over hele landet protesterte mot ungdomstjenesten og lærersambandet, arresterte de norske quislinger ca. 1000 lærere og overga dem til det tyske sikkerhetspoliti. Arrestasjonene tok til 20. mars 1942. I Gjøvik ble det tatt 7 fra den høyere skole og tre fra folkeskolen, og en eller flere fra hver bygd på Vestopland. Det foreløpige oppholdssted ble fengslet. Takket være fengselspersonalet som lot reglementet sove, og befolkningens hjelpsomhet, ble oppholdet her relativt behagelig. Den 30. mars gikk så ferden til Jørstadmoen. Her ble vi mottatt av den beryktede gestapist Stuckmann, som stilte oss opp på geledd og skjelte og smelte oss ut etter beste tyske mønster. Gikk det ikke fort nok, vanket det spark og knyttneveslag.

Straffeksis og snomåking på Jørstadmoen.

Den viktigste dressur bestod i straffeeksis som ble øket fra 1 time opp til 5 timer i ett kjø. Det var springmarsj, «hinlegen» og åling med hendene på ryggen, utallige knebøyninger o. s. v. Lå vi ikke flatt nok, var de borti en med støvlesnuten. En av mine kamerater fikk knekket et ribben på denne måten. Etter en slik omgang var en som regel gjennomvåt, dels av svette, dels av snøslaps og søle. Det var bestandig noen som ikke klarte programmet og måtte bæres eller støttes bort. Eksersisen vekslet med arbeide. Vi ble satt til å skuffe vekk snøen mellom brakkene med pinner, fjeler, vaskevannsfat og lignende. Alle våre merkvverdige og lite effektive redskaper, gjorde det hele til en femmelig komisk forestilling. Alt foregikk under et regn av skjellsord.

Maten var det smått bevendt med.

Det er regnet ut at dagsrasjonen inneholdt ca. 1200 kalorier. Vi trengte imidlertid ca. 4000 kalorier til det anstrengende arbeid vi hadde. Når kvelden kom skulde vi gjerne ha tørket klærne våre, men klokka 8 skulde all varme være slokket, og derfor var det ingen annen råd enn å ta på seg de våte klærne om morgenen. Det førte til at mange ble syke av forkjølelse og influensa. Selv lå jeg på sykestuen de to siste dagene med høy feber.

Etter denne oppmykningsprosessen ble vi så forelagt en skrivelse til underskrift — men vi nektet. Tyskerne hadde hele tiden forsikret oss at de nok skulde lære oss folkeskikk, men de var visst ikke tilfreds med resultatet. Vi skulde sendes videre. Først ble 150 syke og skropelige plukket ut. Resten måtte marsjere om natten den 11. april og ble sendt syd-

over i kuvogner. Neste morgen ble også vi andre sendt. Bestemmelsesstedet ble ikke nevnt, men vi gjettet på Grini. Enkelte var riktig nok så optimistiske at de trodde vi skulde frigis.

Kunze slo hver enkelt lærer i nakken!

Til Grini kom vi sent om kvelden og måtte stå oppstilt til langt over midnatt. Her fikk vi da en «elskverdig» mottagelse. Kunze, som leserne sikkert kjenner, «hjalp» oss ut av bussen, d. v. s. at han meget generøst delte ut et nakkedrag til hver enkelt etter hvert som vi kom ut. En som var så uheldig å snuble, sparket han av to ribben på. På trappen til hovedbygningen stod leirkommandanten Koch, kalt «Stormfyrsten», og holdt velkomsttalen. Enhver som har hørt representanter for våre tyske kulturbærere, kjenner innholdet. En tirade som han likte å avlire for hver lærer, som på anrop lynsnart måtte springe inn porten, var «du dreckige Lehrer, komm, komm, zu meiner Käfersammlung».

Terboven truer, men forgjeves.

På Grini fikk vi vite at Terboven nylig hadde holdt en tale, hvor han erklærte at læreraksjonen var streik og og forsøk på å skape uro, og han truet med henrettelse hvis vi ikke straks ble snilde gutter. Enkelte ble litt betenkt, men parolen måtte følges. Etter 14 dagers hersing ble vi pånytt forelagt den famøse erklæring. Leirkommandanten holdt en tale til oss, og sa at en kamp hvor partene bekjempet hverandre med åndelige våpen, måtte det komme noe godt ut av!!! — En annen sak ble det hvis den ene part ikke vilde forstå. «Und bist du nicht willig, dann brauche ich Gewalt.» Vi fikk betenkningstid til kl. 10 om kvelden, men vi lot truslene være trusler. Neste dag var fanden løs. Vi skulde i en straffegjeng. Det ble springmarsj, grøftegraving i hurtigtogstempo, skrik og brøl. Om ettermiddagen kom det så beskjed om at vi skulde sendes videre. Ingen visste hvorhen. Det var den 28. april vi ble stilt opp for avreise, og leirkommandanten måtte til med en tale igjen, og sa noe om at vi aldri skulde bli åndsmennesker igjen. Hittil var vi blitt pent behandlet, men nå skulde vi snart få vite hva det vilde si å arbeide, og hvis noen ikke greide det, fikk det bli hans sak.

Så stod vi på geledd i syv lange og syv brede, til det endelig kom en tropp politisoldater og hentet oss. Det bar avsted til Østbanen og inn i kuvogner. Vi var, som rimelig kunde være, spente på hvilken vei vi skulde. Bar det sydover, ble det Tyskland. Gikk veien nordover kom vi ihvertfall ikke ut av landet. Denne uvissheten, var kanskje det verste.

Bildet er tatt utenfor fengslet i Gjøvik da lærerne skulde transporteres til Jørstadmoen, første etappe på vegen til Grini og Kirkenes. Like til venstre for treet sees en politimann travelt beskjeftiget med å holde spesielt skoleelever, som åpent demonstrerte for lærerne, på tilborlig avstand — en vanskelig oppgave.

På vei til Kirkenes.

To netter og en dag, var vi innesperret i kuvognene. Av og til, (men ikke ofte nok), slapp vi ut for å gjøre det fornødne ved siden av jernbanelinjen. Vi fikk ikke mat av tyskerne, og hvis ikke befolkningen, og da særlig Røde Kors, hadde mott fram på stasjonene med mat, hadde vi ganske enkelt måtte sulte.

Hjelpen fra Røde Kors og befolkningen til Kirkeneslærerne, er et kapittel for seg som vil bli skrevet av andre. Vi kom så til Trondheim, og videre derfra med «Finmarken» til Kirkenes. Det ble den rene turistreise for oss, sammenlignet med dem som var reist før med «Skjerstad». Overalt forsøkte folk å komme i forbindelse med oss, legalt eller illegalt, for å gi oss mat og klær. 9. mai, en riktig bister og sur dag, stod vi endelig på kaia i Kirkenes, og skulde marsjere den 9 km lange veien fra Kirkenes til Elvenes. De tyske postene maste og skjennte. Det gikk altfor langsomt. Mange hadde et svare strev med bagasjen. Noen hadde håndkofferter, og det var ikke så greit. Vi hadde med oss folk som var 60 år, og mange av dem holdt på å segne om.

Fant «mat» i søppelhaugene!

Ved middagstider kom vi så til Elvenes og ble overtatt av Wehrmacht, og det betydde en forandring til det bedre. De fleste av postene våre var ganske almindelige mennesker som hverken var verre eller bedre enn folk flest. Vi ble innlosjert i brakker. Maten var det fremdeles meget snaut med. Vi var stadig sultne. Mange rotet i tyskernes søppelhauger for å finne noe spiselig. Selv fant jeg en gang på en slik søppelhaug en rottespist pølsenabb. Jeg stekte den sammen med noen poteter jeg hadde stjålet. Det ble et herlig måltid.

Våre kamerater, som var kommet ca. 14 dager før oss, hadde hørt rykte om at vi var frigitt, og ventet selv på å få vende tilbake. Da de nå møtte oss, ble de meget skuffet. De forstod at det ble et lengere opphold. Vi ble fordelt på forskjellige arbeidsplasser. De fleste av 1. sending arbeidet som losse-

arbeidere nede på Kirkenes. De var innlosjert i en tidligere stall og garasje uten vinduer, populært kalt Stallheim. Den ble da lærerne reiste, satt istand til russiske krigsfanger. Bl. a. ble det satt inn vinduer, for, som en tysker sa: De er dog tross alt mennesker. De forhold russerne levet under deroppe, var alt annet enn misundelsesverdig. Hendte det at det ble kastet noe potetskrell eller litt råttent kålrabi innom gjerdet til dem, kastet de seg over disse «lekkerbiskner» som ville dyr. Dødsprosenten blant russerne var forferdende høy p. g. a. dysenteri. Da kulden kom fros også mange av dem ihjel.

En hjelpsom befolkning.

Vi på Elvenes ble til å begynne med satt på vei-arbeide. Senere ble også vi sendt til Kirkenes eller til flyhavnen ved Neiden for å delta i lossearbeidet. Av og til var det matvarer, og da hendte det at vi kunde organisere noe. Men det var streng kontroll, og dessverre var de varene vi håndterte som oftest ikke mat. Det var bensinfat, bråkkellemmer, o.s.v. Vegarbeide var det mest populære. Særlig fordi vi der hadde anledning til å komme i forbindelse med sivilbefolkningen. Det vil nok senere bli skrevet en beretning om hvor storartet befolkningen i Sørvaranger, ja i hele Finnmark var mot Kirkeneslærerne. Det skyldes for en stor del dem at de fleste av oss kom hjem uten varig mén på helsen. Mens vi var på vegarbeid, skaffet privatfolk tilveie både sild og brød. Lange fikk vi et femtedels brød og en spekesild ekstra pr. dag. Det var et godt tilskudd til de knappe rasjonene. Men enda var vi så sultne at vi spiste opp silda slik den var. Både innvolder og bein ble fortært med samme glupende appetitt. Tyskerne var nok klar over at vi fikk denne maten, men de sa ingenting.

Snø og kuldegrader i juni.

Ut i juni engang, fikk vi som var på Elvenes, beskjed om at vi skulde gå i gang med å bygge telt. Oppe ved en myr ryddet vi et felt for kratt og stubber og satte opp et reisverk av tre. Utenpå dette reisverket spikret vi papp. Vi fikk ikke vite at vi skulde bo der før vi var ferdige. Tyskerne skulde ha brakkene sine selv. Det var enda dyp tele, og vi protesterte mot å ligge på den frose bakken. Mange av oss hadde bare et par tynne ulltepper å tulle oss inn i. Tyskerne gikk omsider med på å legge et bord-golv. Litt halm fikk vi også, og vi kunde flytte inn. Det var den 16. juni, men likevel noen kuldegrader og snøslaps.

Vi var til å begynne med meget skeptiske overfor pappteltene våre. Særlig var det grunn til engstelse for de som var giktiske. Ovenpå telen var det strødd sagflis, slik at telen holdt seg mesteparten av sommeren. Vi satt som på is. Men det ble en fin sommer. Ihvertfall hva været angår. Særlig var vi glade for at det var så lite regn. Når papptaket ble vått, ble det en lefse som seg ned i hodet på oss. Vi fikk litt tjære som vi smurte på og det hjalp riktignok. Til slutt fikk vi stelt oss slik, at vi ble misundt av de andre som senere kom til Elvenes og måtte bo i en tidligere russebrakke, populært kalt lusebrakka.

Fra nå av arbeidet alle sammen som sjauere på de tyske lagrene ved siden av at vegarbeidet ble fort-satt. I juli og august levet vi et relativt sorgløst liv. Det var godt og varmt, men

med varmen kom dessverre dysenterien.

Det ble en hard tårn for mange. Tegn på overanstrengelse og mangelsyke meldte seg og. Noen ble plattfot av all bæringen og marsjeringen, og noen hovnet opp i hendene. Andre fikk alvorlige hjertelidelser og atter andre fikk byller og sår som ikke vilde gro. I tillegg til dette kom lus og skitt. Så helt sorgløst artet dagene seg likevel ikke.

Fra tid til annen dukket det opp rykter om hjemsendelse. Men det ble bare med ryktene foreløbig. Mange, særlig da de som var syke, så med gru imøte en streng Finnmarksvinter i våre papptelt. De små feltovnene vilde være lite å hjelpe seg med. Vi hadde allerede brent store huller i dem, og det vilde ikke være lenge før de var helt ubrukelige. Den 18. sept. falt den første snøen, og så ble det jevnt kaldere. Til slutt hadde vi et par og tyve kuldegrader. De som bodde nede i lusebrakkva var nå flyttet inn til oss. Vi frøs bitterlig, og stjal tomsekker som vi dyttet om oss om natten.

Aksjonen mot lærerne ble en fjasko.

Men til slutt kom da signalet til oppbrudd. Tyskerne forela oss, for Gud vet hvilken gang, sine krav om at vi skulde erklære oss som medlemmer av lærersambandet. Lærerfrontens ledelse som vi stod i kontakt med, mente at vi trygt kunde skrive under. Læreraksjonen kunde betraktes som endt. En folkeopinion var reist, og ungdomstjenesten var oppgitt. En formell innmeldelse av 700 lærere av ca 14 000, kunde ikke redde lærersambandet. Det var dødsdømt. Dessuten vilde en tvungen innmeldelse overfor tyskerne ikke være binnende overfor de norske quislingmyndighetene. Vi kunde fortsette vår sabotasje like godt. Dette syn viste seg da også å være riktig. NS-myndighetene forstod at vår erklæring overfor tyskerne var verdiløs, og forela oss en ny erklæring til underskrift da vi kom hjem. Dette ble blankt avslått. «Medlemsbladet» ble returnert og alle henvendelser fra det hold gikk i papirkurven. Oppkreving av kontingent ble møtt med enstemmig protest. Det varte da heller ikke lenge før «Medlemsbladet» stoppet og ethvert livstegn fra det såkalte lærersamband opphørte.

Men tilbake til oppbruddet. Det var med lett hjerte vi sa adjø til «Pappenheim» og marsjerte ned til Kirkenes. Det var den 4. november. Her lå en tysk 6 000 tonner som tok oss ombord. Det var egentlig et lasteskip som nå var omdannet til troppe- og fangetransporter med oppspikrede køyer i lasterummene. Her tilbragte vi da de neste 14 dagene. Reisen sørover var ikke uten farer. Mange tyskere fortalte oss at de heller ga avkall på permisjon, enn å reise denne veien hjem. Men dette tenkte vi ikke stort på nå. Vi tenkte bare på å komme hjem.

Det gikk forholdsvis raskt til Alta, men her gjorde vi plutselig vendereis, og enkelte pessimister mente at det var gitt ordre til at vi skulde sendes tilbake til Kirkenes. Det viste seg heldigvis at vi bare skulde tilbake til Porsangerfjorden for å hente noen tyskere. Men vi ble mange dager forsinket. I Kvenangen tok

vi opp Grini-fangene som hadde vært deroppe i en arbeidskommando, og så gikk ferden videre. Dysenterien blusset opp igjen på turen nedover. Den angrep nå vesentlig de som ikke hadde vært angrepet før. I Rørvik ble det heist gult karanteneflagg, og i Trondheim måtte vi ligge over et døgn til det ble foretatt de nødvendige undersøkelser. De som var hardest angrepet ble sendt på sykehus og resten fikk fortsette videre hjemover med toget. Om kvelden den 20. november forlot den siste tyske vakt oss, og vi var igjen frie menn. Neste morgen var vi tilbake i vårt kjære Gjøvik. Friheten ble det så som så med lenge etter den dagen også, men en hjertelig mottagelse fikk vi.

A. H.

Henrettelsen ved Lindbakken i Hunndalen.

Et trist minne fra de første krigsdagene i distriktet.

Den første føling med «herrefolkets» metoder fikk vi her i distriktet den dagen Gjøvik ble inntatt av tyskerne i 1940, den 20. april. Det hadde dagen før vært en hard trefning ved Mustad i Vardal. Etter at de norske tropper var trukket nordover, samlet tyskerne sammen alle sivile som hadde søkt tilflukt i Vardal (bl. a. mange evakuerte fra Gjøvik), stillet dem opp i marsjkolonne, og med oppstrakte armer måtte de så marsjere i retning av Hunndalen. Ved Lindbakken ble det gjort holdt, og seks mann ble plukket ut og skutt i de øvriges påsyn. Det er overflødig å bemerke at «herrefolket» oppførte seg fullstendig som villdyr. Vi gjengir her en rapport som en av dem som var vitne til tildragelsen avgav til Norges Røde Kors' opplysningskontor:

— Min svoger og jeg ble tatt som sivil-fanger i Hunndalen, et stykke ovenfor der hvor henrettelsen fant sted. Vi var de siste fanger som ble tatt i denne transporten, men det var mange militære og sivile fanger som var tatt i Mustadroa og ved Haug kirke, hvor det hadde pågått slag. Det var i alt ca. 70 av hver, militære og sivile. Vi ble alle ved Lindbakken i Hunndalen visitert etter militæreffekter, og hos noen ble slike effekter funnet. Disse ble ved hjelp av en tolk (en norsk militærfange) bedt om å trekke ut av geleddet med disse ord: «De som har vært med i dette slag (ved Mustad) og kledd seg sivilt, skal trekke over her.» Seks mann gikk ut, og det ble spurt om det ikke var flere, «da det er behov for ti mann». Det var ikke flere som meldte seg, og de seks ble — mens våpnene ble gjort i stand og befalingsmennene trakk pistoler — jaget bort til vegskråningen og deretter skutt. En mann ble det skutt flere skudd på, da han ikke falt med det samme. Han reiste ennå engang hodet opp og skrek, og en befalingsmann løp da bort til ham og skjøt ham i hodet med pistol.

Etter dette ble det opplyst, at slik vilde det gå med 10 og 10 norske sivile for hver tysk soldat som ble skutt av norske sivilister. Dette skulde vi som var vitne til henrettelsen «gå rundt og fortelle det norske folk». Vi ble deretter tatt med til Gjøvik, hvor vi ble innsatt som gisler i fire dager.

Tr.

Da tyskerne tok Raufoss-guttas våpenlager.

Men ikke turde ta opp kamp.

Det illegale arbeid på Raufoss har gått bra under hele krigen. Ingen er blitt arrestert som har hatt noen direkte forbindelse med Mil-org. En del opprivende begivenheter har imidlertid gjort at karene har hatt svære nervepåkjenninger, men etterretningsvesenet har hele tida hatt oversikt over når razziaene var forestående og har varslet sine folk.

I februar ble det varslet en razzia. Således var en av våre ledende menn i hjemmestyrkene angitt sammen med en del andre. De andre ble arrestert og satt 3 å 4 uker, men slapp trass i at de vel heller ikke hadde ren samvittighet, ut igjen. Vår mann var imidlertid ute for å ta imot et flyslipp da Gestapo kom hjem til ham. Hans kone var åndsnærværende nok til å foregi at han var ute på hamstring, og det ble tatt for god fisk. Hun fikk beskjed om at han skulde melde seg så fort han kom hjem. På vegen hjem ble han møtt av en arbeidskamerat som varslet og skjulte ham inntil godstoget til Gjøvik gikk om kvelden. Der søkte han forbindelse med sin overordnede og ble anvist plass i ei hytte på Kapp, hvor han straks begynte på et åtte dagers våpenkurs. Derfra gikk turen oppover til et sted mellom Begndalen og Veståsen, hvor «skaukara» hadde en forlegning. På toget traff han en av sine kamerater som hadde stukket av tidligere. Kommet vel fram til bestemmelsesstedet, traff de en tredje kamerat som var i samme båt som dem selv. Nå lar vi vår mann få ordet:

— Like etter påske hadde tyskerne en razzia opp i skauen der vi lå. Vi hadde temmelig store lagre der oppe, så det var en nokså vanskelig situasjon. De kom dessverre over skytebanen vår og brente opp skytterhusene og tok med seg noen fallskjermmer. Vi sendte straks ut speidere som skulde holde rede på tyskernes bevegelser. Disse pekte ut et bestemt sted hvor de trodde fienden holdt til, og vi forsøkte å komme i kamp for om mulig å tilintetgjøre tyskerne. Det viste seg imidlertid at de hadde trukket seg tilbake. Vi trodde vi dermed var ferdige med dem og falt mer til ro.

Så en dag skulde vi tre Raufoss-gutta, Karsten, Jack og jeg, til Grevesjøen, et par mil unna Fluberg, for å lede et våpenkurs. Idet vi kom fram i en lysning i skogen fikk vi se mange hester som holdt ved en av våre mindre lagerplasser. Vi fikk fram kikkerten og konstaterte at det var tyskere som var der med 20—25 hester. Altså var vi ikke ferdige med dem enda. Vi kunne ligge og se hvorledes de pakket sakene våre ned på lassene og drog avgårde. Det var forresten ikke mye de hadde fått tak i. De kunde godt fått alt på 4—5 hestelass. Alle hestene var sikkert med for å gi inntrykk av et vellykket kup.

Vi måtte imidlertid videre hvis vi skulde nå fram til kvelds. Det viste seg at vi måtte krysse tømmervegen som tyskerne antagelig kjørte på. De måtte være i nærheten, så vi gikk forsiktig til verks. Karsten skulde gå først. Han kom over den lille åpningen i

skogen uten at noe hendte. Så skulde jeg gå. Idet jeg skulde ut på vegen, hørte jeg noe snakk; jeg snudde meg, og i et glimt så jeg to tyske speidere 15—20 meter unna meg. De hadde hvite «fsvinningsdrakter» heldigvis, for ellers hadde jeg ikke fått øye på dem. Det hadde nemlig alt tint en del. Jeg kastet meg ned bak en busk og fikk Stegunet i stilling og karene på korset. Seinere fikk jeg høre at både Karsten og Jack hadde hatt dem på skuddhold. Jeg ble liggende musestille. Vi hadde fått de engelske «battle-dressene», så det var omtrent umulig å se oss. Men de ble allikevel oppmerksomme på meg! Jeg bråket visst litt for mye med skiene da jeg kastet meg ned. De ble øyensynlig enige om at det de hadde hørt ikke var noe å bry seg om, for umiddelbart etterpå kom en hel konvoy med hester. Jeg lå fremdeles dørgende stille. Jeg frøs også, for beina mine lå i en bekk. Med ett stoppet transportet rett ut for meg! Da ble jeg redd for alvor! De hadde ikke kunde gått an, men der sto hele styrken! Det så ut som det hele bare var en tilfeldighet, for en stund etter satte hele rekka seg i bevegelse, — men det var noen lange minutter. Da tyskerne hadde kjørt lå vi enda en stund og fortsatte så til Grevesjøen. Jack og jeg måtte tilbakelegge hele vegen alene, for Karsten hadde kommet bort fra oss. Han kom dagen etter, og så begynte kursene.

Såvidt intervjuobjektet vårt. Nå er han kommet tilbake og instruerer sine egne gutter.

Bjørn.

Et glott innenfor N.S.

«Det har vært umulig å arbeide helt siden 1940.»

«Hvor blir det av ansvarsprinsippet når den som har ansvaret er en kasteball for alle som vil kaste?»

Det har lyktes oss å komme over en del papire som belyser forholdene innenfor N. S., og vi gjengi noe her.

Utdrag av landsorganisasjonsrapportene for 44.

— Etter hva jeg har forstått, finnes det en splittelse innen laget som skader og svekker det innad og gjør det latterlig utad i våre motstanderes øyne. Det er jo uholdbart i disse tider, da kampen er hard nok allikevel.

— De fleste gruppe- og rodeledere oppfatter nå sitt arbeid som en tvang. Dette beror uten tvil på at de mangler forståelse for sitt eget arbeides betydning.

— Ang. stemning og verveutsikt.

Våre motstandere seierssikre, ingen verveutsikter. Vi kan imidlertid sette oss i respekt og bli sympatisert hvis vi nå gjennom alle vansker går ufortrødent videre.

— Hirden dårlig organisert og lite slagkraftig. Mange gruppeledere er vanskelige å få til å arbeide.

Etter disse hjertesukk leser vi en interessant entledigelsessøknad, hvor det bl. a. står:

Da politimesteren ble «tatt».

Vi bringer ovenfor et bilde tatt den 11. april 1940, på hjørnet ved Vinmonopolet ved «arrestasjonen» av politimester Lorange. Bildet ble tatt av Harald Pedersen.

— Jeg ber om å bli entlediget som prop.leder i V. Toten lag. Som kretsfører vet, har det her i Vestre Toten så å si vært umulig å arbeide helt siden høsten 1940(!). Det har stadig vært uoverensstemmelser mellom innflytelsesrike klikker her oppe, og selv de legale partikrefter har som regel ikke maktet å hevde seg i denne striden. — Men så viste det seg at underjordiske krefter hadde satt seg i bevegelse. Disse krefter viste seg stadig vekk å være i besiddelse av slik offentlig posisjon og besnærende overtalelses-evner at de bringer forvirring i de høyere myndigheters disposisjoner.

— Enhver med litt respekt for seg selv ønsker ikke å spille rollen som sprellemann som lar seg ryste hit og dit av underjordiske krefter.

— Hvor blir det av fører- og ansvarsprinsippets sterke sider, når den som sitter med ansvaret er en kasteball for alle som ønsker å kaste?

— Det er min ærlige og oppriktige mening at herr Seeberg er det egentlige uromoment her oppe, og at personer som f. eks. herr kunstmaler Rygel i så henseende må betraktes som en rendyrket dilletant. Slik som de religiøse har et kompleks, satt sammen av alt vondt her i verden og kaller det Djevelen, har

også direktør Seeberg sitt komplekse satt sammen av alt som går ham i mot og kaller det Rygel.

— «Det må finnes krefter som er sterkere enn partiet og som vi må bekjempe hvis vi vil ha lov til å kalle oss nasjonalsosialister».

— Det er ikke fordi jeg nærer noen illusjoner om at saken skal løses jeg skriver dette brevet, men fordi jeg føler trang til å si min mening.

Fra en liten feide mellom to N.S.-medlemmer.

Hr. X anmeldte hr. Y for ulovlig besittelse av våpen og krypskytteri. Hr. Y sender et brev til sin troppsfører. Der anmelder han X for ulovlig jakt. Brevet slutter:

Herr troppsfører!

Vil De skrive dette og kommentere, trekk fra og legg til som De ønsker!

Heil & Sæl S.

Troppsføreren legger til:

— Jeg mener at en legionær ikke bør straffe et slikt forhold. Jeg er klar over at forhold straffbart, men vil ikke unnlate å peke nok en på den formildende omstendighet at han rekrutteres i Legionen(!)

Ber om at politiet blir holdt utenom saken, da ikke vil være heldig om den ble alment kjent.

Som hevn melder videre X Y for å ha kjøpt ubrennevin, som han sjøl har vært med å drikke

Sveitføreren i sakens anledning: «Dette var jo en «uffin» sak, er sørgelig at hirdmennene skal diskutere seg så grovt.»

De som kjente til nakkeskuddene på Grini skulde også ryddes av vegen.

Tre fanger fant den kamuflerte grav og merker etter skyting

Den ene av dem er sannsynligvis tatt avdage av Gestapo.

I nærheten av Grini er det funnet likene av 8 nordmenn som ble tatt ut av Grini og skutt den 21. juli i fjor. Allerede samme dag som det hendte, fattet andre Grini-fanger mistanke, og da dette ble kjent for tyskerne, ble de tatt i forvaring. En ble satt på selle på Grini, en sendt til Akershus og en tredje ført til et ukjent bestemmelsessted. To av dem er i dag frie menn igjen, den tredjes skjebne kjenner en ikke noe til. Det er mye som taler for at han ikke lenger er blant de levendes tall.

Arne Olsen fra Gjøvik, som en av de tre, forteller oss følgende:

— Einar Linnerud, Martin Kleppan og jeg arbeidet som fanger på Røa-vegen, hvor vi var beskjeftiget med valsing. Vi pleide gå ut på denne kommando kl. 7 om morgenen, men den 21. juli i fjor ble det gitt beskjed om at ingen kommando skulde gå ut før kl. 8. Ved en forglemmelse kom valsekommandoen ut til vanlig tid, og vi var i steinbruddet fulgt av en tysk vaktpost kl. 7,15 om morgenen. Da vi kom fram, stod det to lastebiler og en personbil i bruddet, og det var flere Gestapister foruten tre offiserer til stede. Tyskerne forsvant i sine biler ikke så lenge etter vår ankomst. Da de var reist, forstod vi snart at noe var foregått der. Vi begynte å snuse litt, og ganske snart oppdaget vi at det bak smia

nylig hadde vært gravet i jorden

i en runding. For å kamuflere det hele var det plassert små granbusker oppå. Vi fikk ikke foretatt videre undersøkelser den dagen, men da vi kom ned igjen den neste dag, fant vi merker etter syv skudd i et grantre i nærheten av der det var gravet i jorden. Vi var da helt klar over at noen var skutt her, og Kleppan tok en spade og begynte å grave i jorda, og litt etterpå tok jeg også fatt. Men vi måtte snart

stanse fordi en vaktpost grep inn og nektet oss å fortsette med det.

Linnerud hentes av en Gestapist.

Vi fortsatte vårt arbeide på vegen og i steinbruddet inntil den 11. august. Da dukket en Gestapist opp spurte etter Linnerud. Da han meldte seg, ble tatt med i en bil, og siden så vi ikke mere til han på Grini, men hørte at han var på Akershus. 12. august fikk jeg frischein og var selvsagt i den formening jeg skulde løslates. Mens jeg stod i hovedbygning omkledd og ventet på å bli ført til porten, kom givoren framfor noen på Grini, den kjente H. Johansen, og fortalte at jeg skulde overføres til arrestfengsel. I mellomtiden skulde jeg settes inn på selle på Grini. Nå ble det ingen overføring, jeg satt i Haft i 19 dager uten å høre noen som helst grunnelse for det, og så ble jeg sluppet ut i leide igjen.

Den tredje kom ikke tilbake — —

8 dager etter at jeg ble satt inn, ble Kleppan hentet og sendt til Victoria Terrasse og ta forhör om hva han foretok seg i steinbruddet den 21. juli og senere. Han kom tilbake på Grini samme dag, men førtes allerede neste dag bort, og siden har ingen sett eller hørt noe mer ham. En dag kom det beskjed om at hans skjelett skulde sendes til hans foreldre.

Dette er hva Arne Olsen kan fortelle om affæren. Undersøkelsene har vist at flere av dem som ble gravlagt ved Grini er drept ved nakkeskudd. De ble tatt ut om natten og skutt uten engang en forsøk på rett, som ble satt i verk i de fleste andre tilfelle. De som ikke hadde gjort seg skyldig i noe som kunde

Da det skulde skapes en fri presse.

Walle & Co's innsats som åndsformyndere for distriktets aviser.

Tyskerne hadde moralske skrupler med hensyn til journalist Osvald Olsen til å begynne med.

Det var vanskelig å være pressemann i «det nye Norge» — det var påbud og forbud på alle bauger og kanter, fra serier av nyopprettede «kulturorganer» med tyskernes Pressabteilung i spissen, quislingenes pressedirektorat, fylkespresseledere, propagandaledere og skittgutter i alle utgaver, som alle følte seg oppfordret til å opptre som åndsformyndere for det norske folk. Det ble videre opprettet et pressekontor, Norsk Artikkeltjeneste (N.A.T.), som sendte ut en flom av mere eller mindre tåpelig propagandastoff. Avisene saboterte i videst mulig utstrekning, hvilket regelmessig førte til trusler om død og dom fra «presseleder» W. W. Valle som residererte på Dokka, og prinsippene tro holdt talentet særdeles godt fuktet til enhver tid. Vi gjengir her et tilfeldig valt brev fra «presselederen» til en av byens aviser, datert 28. juli 1941:

De burde nå ta fornuften fangen og rette på Deres avis. Det går sikkert galt når De fortsetter i det nåværende spor.

For å ta nummeret for fredag, så er lederen ikke bra. Den kamp De styrker Dem i og den åndens rustning De skal iføre Dem er bare alt for klar.

De skriver om «Kampen for Norge» med petit, og De finner plass for en lang artikkel om sabotør Rissøen ved Bergen.

Tendensen ser jo ethvert barn.

Det er jo ganske i stilen at De setter N.A.T.-artikkelen på siste side.

Jeg har lyst til å si Dem min uforbeholdne mening, og det er at avisens linje er en dødslinje. Vil avisens vedkommende følge den, så har neppe myndighetene større interesse av å forhindre resultatet.

Jeg går ut fra at De gjør samtlige rette vedkommende kjent med nærværende skrivelse, da denne ikke er noen privataffære mellom Dem og meg.

Flere henvendelser fra meg om dette tema blir ikke sendt.

Heil og Sæl. W. W. Valle.

Samme avis fikk for øvrig ikke så lenge etter på nytt sitt pass påskrevet i flg. ordelag: — Bortsett fra den N.A.T.-artikkelen som De har på fjerde side, er jeg ikke i stand til å finne at avisen presterer noe

til dødsstraff, avholdt ikke tyskerne fra å gi sine nakkeskudd, heller ikke at det var tre kvinner med. Heller ikke gikk de av vegen for å sikre seg tre personer som fikk kjennskap til affæren og — etter alt å dømme — likvidere den ene av dem.

Dette er det nazistiske gestapo-system, som vi nå heldigvis har fått ryddet vekk.

Klaus.

som helst positivt. Jeg pålegger Dem derfor å ta inn to N.A.T.-artikler i hvert nummer med godt utstyr og ikke på fjerde side.

Det kan også nevnes at samme herr Valle bl. a. forbød avisens sitater fra norske forfatters lyrikk, «da det — som han sa — var skikket til å undergrave den norske front!»

Det kunde bringes serier av eksempler på lignende henvendelser og pålegg til avisene, men det siterte gir en liten teft av de herrers virksomhet for å «skape en fri presse».

Vi tar samtidig med et ganske lite utvalg av de såkalte «privatmeldinger til redaksjonene» som ble sendt ut gjennom Norsk Telegrambyrå, diktert av Pressabteilung og dettes viserguttbyrå, Quislings «Pressedirektorat».

Da tyskerne i 1941 lå foran Leningrad og byens fall åpenbart var ventet innen meget kort tid, kom den 21/7 flg. pålegg fra Pressabteilung: «Med øyeblikkelig virkning bestemmes at ordet Leningrad byttes om med Petersburg». Det gikk en ukes tid, så innlöp flg. nye pålegg: «Med øyeblikkelig virkning bestemmes at ordet Petersburg inntil videre byttes med Leningrad. Overtredelse av dette påbud vil bli påtalt». Det var åpenbart ikke gått etter beregning med de militære operasjoner, og truselen om at overtredelser vilde bli påtalt taler sitt eget tydelige språk om tyskernes frykt for at de norske aviser skulde bringe latteren over herrefolket.

Samme høst fikk for øvrig avisene ett pålegg som de i disse dager har fått høve til å etterkomme i en utstrekning som ingen den gang tenkte seg muligheten av: «Meldingen på flak nr 10, «10 000 mord om året» skal inntas i alle aviser på god plass og med godt utstyr». Den kom fra Pressedirektoratet, som vel heller ikke hadde drømt om at det fire år senere skulde bli den norske presses oppgave å fortelle om tyskernes mange ganger 10 000 mord om året.

Den 31. august 1941 fant for øvrig Pressabteilung det passende å sende avisene flg.: «Det har hendt at avisene har inneholdt dødsannonser vedk. dødsdømte spioner. Det sier seg selv at slike forræderske slyngler ikke fortjener noe ettermæle eller dødsannonser, og annonseavdelingene må straks underrettes om at slike annonser er forbudt».

Det hendte at Pressabteilung og viserguttene i Pressedirektoratet kom på kant med hverandre. Den 28. juli 1941 kom det eksempelvis flg. påbud fra Pressedirektoratet: «Journalist Osvald Olsens artikkel om den engelske propaganda skal inntas i landets samtlige aviser med godt utstyr og begynne på 1. side. Redaksjonen forfatter selv titler». Det gikk

noen timer, så innløp utpå natten et nytt påbud fra Pressabteilung der det het: «Den private melding som er sendt ut tidligere i kveld i forbindelse med Osvald Olsens artikkel endres på ett punkt: «Artiklen skal ikke stå på 1. side, men inne i bladet». — Det later til at tyskerne iallfall på det tidspunkt hadde en rest av moralske skruper — senere slapp jo Osvald Olsen uhemmet til med sine produkter.

Etter hvert falt mange av de gamle pressemenn fra og ble erstattet med rettroende, hvis kvalifikasjoner det kunde sies et og annet om. Det gir forklaringen på at Pressabteilung i et påbud den 17. august om å behandle Finnlands kamp, skriver: «Det er derfor nødvendig at alle aviser som er i stand til å lage kommentar (!), i de nærmeste dager skriver om denne innsats. Det legges vekt på at denne artikkel skrives med stor omhu og sympati».

I det hele tatt, den «frigjorte presse» behøvde aldri å tvile på hva den hadde å skrive. Det kom i vendinger som at «det vil være meget ønskelig om avisene i morgen kunde bringe egne (!) kommentarer, som må avpasses nøyaktig etter de tyske kommentarers tendens». Eller «Artiklene må naturligvis tenderes på bekostning av krigshisserne (engelskmennene)». O. s. v.

De overså ellers intet — det var forbudt å omtale en Gjøvikmelding om arbeidsleirene på Toten, det var forbudt å fortelle at det var falt snø på Vardalsåsen, det var forbudt å fortelle at det gikk bilrute over Mjøsa (etter at isen hadde lagt seg) o.s.v., o.s.v. «Kinostreiker omtales bare i harsellerende form. ødeleggelser av ruter i N.S.-lokaler skal ikke omtales», lød ett påbud som bl. a. skyldtes omtale av slike foreteelser i Gjøvik.

Tyskertøsene — «Asfaltblumen».

Ved siden av dette hadde avisene i den første tiden en bitter kamp å kjempe med den stedlige Stadtkommandant her i Gjøvik, særlig Hauptmann Köster. Denne innførte bl. a. forhåndscensur av Gjøvikavisene, idet det måtte innleveres et prøvetrykk som han gjennomgikk, og deretter kontrollerte han avisene etter at disse var trykt og sendt ut. Det førte til flere forviklinger — bl. a. ble det et voldsomt oppgjør en gang da «Velgeren» hadde smuglet inn et t e r sensuren en artikkel om tyskertøsene. Herr Köster var sterkt opprørt, og hadde endog fått en eller annen major som hadde distriktskommandoen her i distriktet ned fra Lillehammer for å ta seg av den forvorpne redaktør. Det var en skam, fikk han høre, at pressen inntok en slik holdning til samkvemmet mellom de tyske soldater og de norske jenter. Det førte nemlig til at det kun var bunnfallet som innlot seg med tyskerne — for, som Köster bemerket, han var fullt klar over at det bare var «Asfaltblumen» (rennesteinsblomster) tyskerne fikk kontakt med. Dette til behagelig underretning for de jenter som drev trafikken — slik var tyskernes egen oppfatning av deres kvalitet.

Det kunde refereres så mye mere om dette tema, men det som ovenfor er gjengitt gir forhåpentlig et lite inntrykk av den «frie» norske presses stilling.

Tribun.

Vedhogst og hilsnings-telegram i fylkestinget.

Den gang fylkesmann Ihlen satte ordfører Petersen på plass.

Det siste fylkesting i Opland som fylkesmann Ihlen administrerte før «nyordningen» holdtes på Klones i Vågå i juli 1941. Under forhandlingene her fikk man et intermezzo som fikk et litt kjedelig forløp for nyordningens menn, som allerede da satte et visst preg på fylkestinget. Avis-gjengivelsen av dette intermezzo ble den gang nektet, det passet ikke «den nye tid». — Vi gjengir vårt referat fra den gang, — det referat som måtte ligge i skrivebordskuffen i 4 år:

«Fylkesmannen reiste en sak utenom saklista, nemlig hvorledes der skulde skaffes mere folk til vedhogsten i fylket. Etter at Simensen og Rognerud hadde hatt ordet, uttalte ordfører Petersen, Raufoss (senere «fylkesmann» i Vest-Agder):

«Det ligger nær i denne forbindelse å minne om den mann som har gjort mest for vårt land, og som samtidig er den som er blitt mest baktalt og beløyet, nemlig Vidkun Quisling. Jeg vil derfor høre med fylkesmannen om vi ikke fra dette sted kan sende ham et hilsningstelegram.»

Fylkesmannen: — Skal vi ikke først gjøre oss ferdig med vedhogsten?

Etter at fylkesmannen hadde pålagt ordførerne å gå inn for å skaffe mest mulig arbeidskraft til hogsten, uttalte han til det spørsmål som Petersen hadde reist, at fylkestinget ikke er stedet for behandling av en slik sak. Dette er en partisak som ikke hører hjemme her. Jeg vil henstille til forslagsstilleren å trekke forslaget tilbake.

Petersen: — Vi kunde jo gjøre det på den måten at de som var enige i å sende telegram, reiste seg, så fikk en se stemningen.

Fylkesmannen: — Votering foregår ikke i fylkestinget ifølge en nylig utstedt forordning. Jeg vil gjenta at dette er en partisak som ikke kan behandles her. Men det er selvsagt full adgang til for enhver utenfor tinget å sende telegram til hvem som helst.

Petersen: — Jeg må beklage at fylkesmannen ikke kjenner Quislings store arbeide nå som vi står ved en verdenshistorisk begivenhet, nå som Tyskland og en rekke andre europeiske stater går i korstog for å redde den kristne sivilisasjon. Jeg beklager de mennesker her i landet som ennå ikke har forstått dette.

Fylkesmannen: — Fastholder Petersen sitt forslag?

Petersen: — Nei, jeg vet jo at fylkesmannen er suveren i sine avgjørelser.»

Klaus.

En som solgte sitt land.

En arrestasjon under opprydningen i april dagene 1940 vakte en del oppmerksomhet. Det gjelder journalist Osvald Olsen, som såvel politisk som på andre måter hadde gjort seg bemerket i distriktet. Det kan fortelles h v o r f o r han ble tatt i forvaring. Det hadde sin gode grunn.

Det ble nemlig oppsnappet et telegram fra ham til

Idrettsungdommens ærefulle kamp mot nazismen.

Til tross for alle vansker er det drevet
ikke så lite idrett.

Skirenn med 200 deltagere i Søndre Land siste vinter!

Arrestasjoner og politiforhør kunde ikke stanse arrangementene.

Idrettsungdommens rake holdning under okkupasjonen er et ærefullt blad av norsk frihetskamp. Vi husker da nazistene grep inn og vilde nazifisere idretten; alt idrettsliv ble lagt øde, og ungdommen viet seg helt og holdent for kampen mot undertrykkerne. Ser vi på dem som har stått forrest i kampen i disse årene, finner vi en rekke idrettsmenn; vi finner dem i hopetall i den sivile organisasjon og ikke mindre i hjemmestyrkene. En rekke fant vegen til utlandet, hvor de fikk militær opplæring og gjorde en stor innsats for fedrelandet.

Men vår ungdom har også fått tid til å sysle med idrett, ikke under pomp og prakt på idrettsplassene — men mest i det dulgte i skauen. I motsetning til nazistenes «idrett» har norsk idrett hatt massen med, og det er ylet toppresultater.

På Vestoplandene som på de fleste andre kanter av landet har

skisporten stått i høysetet.

En del fotball har nok vært dyrket, men mere trening enn konkurranse. Vi minnes de store kamper på Vardal og Raufoss idrettsplasser høsten 1943 og 1944 for hundrevis av tilskuere og stemning som i førkrigsårene. Det ble stablet gode lag på bena, og nivået lå overraskende høyt når en tar treningsforholdene i betraktning. På Gjøvik idrettsplass spiltes i fjor høst for ca. 1000 tilskuere avsluttende kamp mellom Lyn og Vardal. Lyn vant med 2—0 etter en velspilt kamp.

På skisportens område er det gått mest i langrenn. De større bakker har man ikke så mye kunnet bruke til konkurranse-renn — men det har vært trenet flittig, og

mange nye lovende hoppere

er kommet i forgrunnen. Av langrenn ble det vinteren 1944 holdt 12, vinteren 1945 10 her i kretsen. Utenom disse er det holdt større renn på Lillehammer-

selve «regjeringssjefen», Quisling. Han meddeler her at han akter å reise inn til Oslo med bil for å hente en av sine pårørende, og ber om at Quisling må sørge for at han kommer gjennom sperringene. Til gjengjeld stiller han i utsikt viktige opplysninger han sitter inne med.

Det ble litt forsinkelse med handelen på grunn av at Olsen ble arrestert, men seinere kom den jo i stand, til stakket glede for begge parter.

Tribun.

kanten med stor deltagelse fra Vestopland, og vestopplendinger har også deltatt i Nordmarka med hederlig resultat. I norgesmesterskapet deltok vesentlig Oslo- og Akerløpere. Mester siste vinter ble en ny mann, Georg Tømte, Nydalen, som vant foran Leif Slaktern.

Vi nevner noen av de større renn som er arrangert i Opland og en del resultater. I en 17 km på Sjur-sjøen i 1943 seiret Erling Evensen, et gammelt, kjent kort, foran Thorleif Vangen, Gunnar Hermandsen og Leif Haugen. Georg Tømte ble nr. 6, Olaf Hoffsbakken 7, Reinli 8, Olaf Holte 9, Bernhard Reinli 15.

I de mange renn som holdtes på Vestoplandene, lå Olaf Hoffsbakken, brødrene Bernhard og Regnfred Reinli og Olaf Holthe i téten. Olaf Hoffsbakken vant hele 12 renn, foruten et renn i Vingerom.

Langrennene i 1944.

Ved Enger i Aslendet vant Bernhard Reinli foran Hoffsbakken. 18 mann deltok. Ved Reinli vant Hoffsbakken, med brødrene Reinli og Odd Glestad på de neste plasser, ved Ekstuen B. Reinli, ved Seval Ottar Fuglerud, ved Lund Hoffsbakken, som også vant et annet løp ved Ekstuen. Ved Lund igjen vant Hoffsbakken, ved Solberghagen Fuglerud og i Søndre Land Magne Bratvold. Det var ca. 25 deltagere i disse løp. I stafettløp på Seval vant Haug med Søndre Land og Gjøvik på de neste plasser, Olaf Holthe individuelt. Ved Sollien skole seiret Anders Midthus og ved Ekstuen Hoffsbakken.

1945.

I to renn ved Breiskallen seiret Hoffsbakken. I et løp på Bøverbru startet ca. 40 mann, Kolbjørn Reinli vant foran Midthus, Arvid Børresen, Bernhard Reinli, Hans Dotseth, Reidar Ringstad og Fritz Kristoffersen. Ove Vilterud vant under 20 år. Ved Sønsteby startet 50 mann, Hoffsbakken vant med Elmer Ringstad på 2. plass. Egil Sagstuen vant klassen under 20 år. Ved Breidablikk vant Hoffsbakken knepent foran Dotseth, og Arve Hoffsbakken (en bror av storløperen) junior.

I Vingeromrennet var det også spesielt hopprenn, hvor Hoffsbakken plasserte seg som nr. 9 og Midthus nr. 15, i junior Arve Hoffsbakken nr. 9 og Th. Hegg-lund, Biri, nr. 12. 17-kilometeren vant Gunnar Hans-sveen, tid 59,55. 2) Ragnar Ringstad 1,00,36, Olaf Hoffsbakken 1,00,47, Elmer Ringstad 1,02,43, 7) Midthus, 9) Dotseth, 11) B. Reinli. Juniorene gikk en kortere løype. Arve Hoffsbakken ble nr. 2 og Egil Sagstuen nr. 3. Olaf Hoffsbakken vant kombinert, Midthus ble nr. 3.

Da herrefolket kom.

Bildet ovenfor viser de første tyske tropper som rykket inn i Gjøvik om morgenen den 20. april 1940.

200 mann i ett renn!

I et renn ved Pålstrud ved Reinsvoll startet ca. 130 mann i hopprennet og ca. 70 i langrennet. Hoffsbakken vant igjen. 2) Midthus, 3) Peder Sørlien, 4) Hans Dotseth. Mauritz Lundby var igjen i farten og ble nr. 8. Jens Kronvold vant klassen over 45 år og Anders Dotseth under 20 år. I en 30-km ved Breidablikk seiret Hoffsbakken på 2,01,39, 2) Hans Dotseth 2,08,37, 3) Bernhard Reinli 2,08,52, 4) Olaf Holthe 2,09,15, 5) Midthus 2,10,29, 6) Ole Brateng, 7) Fr. As, 8) Kolbj. Reinli, 9) Fritz Kristoffersen, 10) Paul Strandvik, 11) Odd Glestad. Under 20 år: 1) Arve Hoffsbakken 2,13,41.

19-åringen slår sin bror Olaf Hoffsbakken.

I Søndre Land vant Hjalmar Moseter klassen over 50 år, Paul Strandvik 40—50, Kronvold 32—40 og Arve Hoffsbakken under 20. Olaf Hoffsbakken vant racerklassen. I mars måned arrangertes sluttelig to renn med start fra Tranberg. I det første seiret Arve Hoffsbakken med tid 55,56, 2) Olaf Hoffsbakken 56,31. Det annet vant Olaf Hoffsbakken foran Bernhard Reinli.

Listene forteller at Olaf Hoffsbakken har vært i storform disse årene, kanskje bedre enn noensinne. Hans bror, Arve, er en usedvanlig lovende løper, — med sine bare 19 år oppnådde han å beseire Olaf i et løp. Det forteller litt om hans evner. Av andre løpere som en kan vente seg mye av er Hans Dotseth fra Bøverbru, Ole Brateng, Aslendet, Egil og Fredrik As fra Raufoss. Ragnar Ringstad viste lovende form i vinter etter flere års opphold, Arvid Børresen likeså.

Ble holdt arrestert under rennet.

Det var ikke alltid så lett med arrangementene, — nazistene var stadig på farten for å legge hindringer i vegen, i hvert fall de første par årene. En av løperne forteller at deltagerne i et løp i S. Land gikk i samlet flokk en lørdag på ski fra Skumsjøen til Land. I Land ble løperne innkvartert privat, og de fikk god kost. Noen få ble innkvartert hos nazister på Fuglerud og

fikk ingen mat, — men det var ingen fare, for kvinner fra andre steder tok seg av gutta. Midthus og Enger skulde en gang delta i et renn ved Oslo. De ble skygget fra Østbanen til hotellet og etterpå arrestert. De ble holdt inne så lenge rennet stod på. Hoffsbakken ble etter et av de mange renn her i distriktet oppsøkt av statspolitiet som vilde ha ham til å fortelle hvem som stod for arrangementet. Det visste selvsagt ikke Hoffsbakken noe om, så de måtte gå med uforrettet sak. — Arrangementet stod for øvrig de gamle idrettsledere for, så også den sak var i orden.

Klaus.

En generalforsamling i Toten Potetmelfabrikk.

Da Hans Rognerud takket «herrefolket» for maten.

Den 30. august 1941 ble det holdt generalforsamling i Totens Potetmelfabrikk, der det kom til et intermezzo som det dengang ikke var mulig å bringe referat av. Det har vært oppbevart til nå, og vi gjengir det her fordi det er av betydning å se hvordan «de statsbærende» nyttet ethvert høve til å smiske for herrefolket. Man var kommet til det punkt i programmet at det skulde takkes for maten som var servert etter generalforsamlingen, en oppgave som ble skjøttet av ordfører Hans Rognerud. Han tok et storpolitisk oversyn over situasjonen og avsluttet slik:

— Norge er i dag et hærtatt land, og et rasjonerings land. Likevel kan vi sitte ved et slikt festlig bord som dette. Takken for dette kan vi ikke rette til andre enn de som er herrer i landet, og i tanken på hva myndighetene gjør for oss, takker vi for maten.

Advokat Sterri: — Nei, på den måten skal vi ikke takke for maten. Jeg opptar ingen diskusjon, men jeg vil ikke uttale meg enig i det som Rognerud hevder. Politikk bør ikke blandes inn i et hyggelig lag som dette. Jeg mener at vi ihvertfall her skal holde oss utenfor det store oppgjøret, og i en form som ligger utenfor alle storpolitiske begivenheter takker vi for maten.

Rognerud: — Kan jeg få svare på dette!

Sterri: — Her skal ikke være noen politisk diskusjon. Takk for maten!

Tr.

Hvor mange medlemmer hadde N.S. i Vestopland?

På grunnlag av kontingentrapport sommeren 1944.

Eina	10	Nord-Aurdal	64
Sør-Aurdal	10	Vestre Slidre	65
Etnedal	22	Gran	92
Vang	24	Biri	95
Snertingdal	35	N. Land	127
Øystre Slidre	38	Gjøvik	131
Jevnaker	47	Torpa	137
Fluberg	53	Vardal	142
Lunner	54	V. Toten	154
Kolbu	59	Brandbu	221
S. Land	61	Østre Toten	312

Fra England til Rondane med 5 tonn våpen og utstyr.

*En tur på 20 flyvetimer for fire maskiner, med et bensinforbruk
på 40 tonn tur og retur.*

Nor. I. C. er en spesiell formasjon av norske styrker som ble satt opp i England under krigen. Av militære grunner kan vi dessverre ikke røpe den utdannelse disse styrker fikk. Vi kan bare si at den omfattet en hel rekke spesielle ferdigheter som var nødvendig under den farefulle og krevende innsats som disse styrker gjorde. Det var nemlig disse karene som stod bak den allierte overkomandos sabotasjeaksjoner mot den tyske krigsmakt i Norge. Under krigen var menigmanns holdning til sabotasjeaksjoner noe reservert. Mange av oss skjønte ikke riktig hva alle disse sprengningene skulde være godt for, når Tyskland likevel vilde tape etter forholdsvis kort tid. Dette synet gjorde seg særlig gjeldende i fjor høst og på ettervinteren. Da tok sabotasjen, som man vil huske, et særlig stort omfang. Dessverre var det nok så at det også gikk mange norske liv tapt, både under utførelsen av aksjonene og ved de represalier tyskerne tok. Dette var et forståelig synspunkt, men det var galt. De som stelte med disse tingene måtte tenke militært, og da må nødvendigvis menneskeliv ofres. Og hvor viktig dette arbeid var, vilde vi først ha fått forståelsen av hvis det hadde kommet til kamphandlinger i Norge.

Fra England til Rondane.

Foran oss sitter en ung Gjøvik-gutt, Kåre Bredeesen, som for et par år siden fant det klokest å ryste landets støv av sine føtter. Bredeesen var en meget iherdig illegal arbeider helt siden tyskerne kom til Norge. Høsten 43 ble imidlertid Gestapo litt for påtrengende, og det var utvilsomt sunt med klimaforandring.

— Turen gikk først til Sverige, forteller Bredeesen i en samtale, og deretter til England, hvor jeg fikk min utdannelse. Den var både lang og krevende, men samtidig både interessant og lærerik. Særlig hyggelig var det å tenke på at den utdannelsen vi fikk, vilde sette oss istand til å møte tyskerne og deres norske lakeier på like fot. Selv om innsatsen både er krevende og farlig, er den likevel langt å foretrekke fremfor den våpenløse kampen mot Gestapo. — Endelig kom dagen da marsjordren forelå. Kl. 19 den 23. februar i år, startet vi fra England med fire maskiner. To av disse var forsyningsfly. Det var seks stykker av oss, agenter som engelskmennene kalte oss. Vi gikk innover kysten etsteds i Sør-Norge. Det varte ikke lenge før det dukket opp en tysk jager. Den forfulgte oss i over en time, før vi fikk rystet den av oss. Det var forresten en spennende time. Kulene pep omkring maskinene, men våre fremrakende piloter greide brasene. De dukket og kastet maskinene hit og dit så jeg ble ganske ør. Tyskeren slapp oss som sagt etter en times tid. Nå gikk turen

rett mot vårt bestemmelsessted. Det var «et eller annet sted» i Rondane som skulde være vår operasjonsbasis. Det var en rar følelse, forteller Bredeesen videre, da Rondane dukket opp under oss. Vi reiste fra en våt og tåkete vår i England og kom til hvite, skinnende norske høyfjellsvidder. Det var fulmåne, og vi kunde tydelig se skisporene på vidua.

Mellom himmel og jord.

Gutta på bakken var klare og 52 containere ble droppet. Så fulgte vi og endelig pakkene.

— Hvordan foregikk egentlig utsprangene.

— Lukene står åpne ca. 20 min. før vi springer. Så kommer ordrene: Loading in. Action station. Go! Ved Go springer vi. Vi faller fritt ca. 7 sekunder, d. v. s. 50 à 60 meter, og så folder skjermen seg ut. For en fallskjermjeger er dette øyeblikket da skjermen folder seg ut bestandig like stort. En føler seg likesom litt mer enn et menneske da. En pendler så fint fram og tilbake og føler seg som verdens herre.

— Er det ikke vanskelig å trekke i det håndtaket, eller hva det nå heter for noe, som bevirker at skjermen folder seg ut.

— Vi trekker ikke i noe som helst. Det hele går automatisk. En snor er festet til «taket» i flyve-maskinen. Denne snoren er festet til hylsteret omkring skjermen, og når vi faller, river denne snoren istykker hylsteret omkring skjermen, og den folder seg ut.

Fem tonn våpen og utstyr.

— Hvor mye last i kilo kunde en slik avdeling ha med seg?

— De fire maskinene våre hadde med seg 52 containere à 240 pund, d. v. s. ca. 3 tonn. I tillegg til dette kommer vekten av pakkene som denne gangen kunde dreie seg om 2 tonn. Det blir i alt 5 tonn med last som skulde dropes. Når jeg så føyer til at flyenes bensinforbruk til denne turen var ca. 40 tonn, får vi et lite begrep om hva en slik liten ekspedisjon kostet. Det skal et meget stort oppbud av arbeid, teknisk kunnen og materiell til for selv en såvidt beskjedent operasjon. Det lille jeg har fortalt kan kanskje gi en svak forestilling om hva raidene engelskmennene foretok på norskekysten, kostet. Og hvis vi har fantasi nok, kan vi jo tenke litt over hva landgangen i Frankrike for et år siden krevet av dem som satte den iverk.

— Hvor stor besetning hadde disse flyene som bragte dere til Norge?

— Det var to piloter i hver maskin, en observatør, en navigator, to skyttere, og en sjef for selve

Raufoss-gutten som reiste nesten jorden rundt for å melde seg til krigstjeneste.

Fra Sverige til Moskva, videre over Odessa, Baku, Bombay til England.

De fleste av dem som har vært borte i kortere eller lengre tid, har nå vendt tilbake. Ansikter som nesten er gått ut av ens bevissthet dukker opp. Vi har hilst på alle fangene, alle dem som har ligget i dekning og dem som har vært i Sverige eller England. Fra de hjemvendtes kontingent plukker vi ut en rolig, stillferdig kjekk ung mann i Royal Airforce-uniform. Før kjente vi ham som en livslysten og glad 24-åring, nå har han skarpere, markerte trekk og ser ut som han har fått et mer realistisk syn på livet. Når vi begynner å snakke med ham, viser det seg imidlertid at han på mange måter er den gamle. Et humoristisk glimt i øynene røper at hverken flere års trening og hårdt arbeide eller blodmettede, uhyggelige opplevelser har forandret Raufossguttens gode humør. Til å begynne med stiller han seg litt uvillig når han skjønner hva slags erentl vi er ute i, men etter hvert tør han opp.

— Hvor lenge var du ute?

— Litt over fire år.

— Kan du fortelle litt om hvorledes du kom til å reise, og om selve reisa?

— Ja, jeg syntes jo jeg vilde ut da, og sammen med en kamerat tok jeg arbeid utenfor Raufoss noen måneder for at vi ikke skulde bli savnet så fort. Sammen med noen andre kamerater, deriblant en norsk kaptein, dro vi i rutebil til Ørje. Derfra 1½ times marsj gjennom skogen over grensa. Der måtte vi vekke den svenske grensevakta for pro forma å bli arrestert. Så måtte vi melde oss ved flyktningkontoret. Kapteinen ble uoppholdelig sendt til Stockholm, mens vi andre ble plasert i en interneringsleir i Skåne. Kapteinen syntes nok det var sørgelig, men lovte oss å gjøre hva han kunde for oss i Stockholm. Han hadde nok vært i virksomhet også, for etter fjorten dager ble vi beordret til Stockholm, hvorfra reisen gikk med fly til Moskva. Da hadde vi

vært i Stockholm en måned. Vi var allerede nå innrullert i Royal Airforce.

— Hvor gikk så ferden?

— Fra Moskva reiste vi med jernbanen til Odessa, hvor vi ble internert med en gang. Vi kom nemlig samme morgen som krigen med Russland brøt ut. I Odessa var vi i 5—6 uker før vi ble sendt videre. Da ble vi sendt med en båt som skulde føre evakuerte kvinner og barn til Novorossisk. Det var en opplevelse av de sjeldne. I Svartehavet var det deilig. Vi fikk anledning til å se de store sanatoriene og rekreasjonsstedene. Fra Novorossisk reiste vi fire døgn med jernbanen og kom til Baku. Så reiste vi henholdsvis med bil, tog og båt til Bombay. Der var vi i tre uker og hadde hard eksersis hele tiden. Bombay gjorde dårlig inntrykk på meg. Vi kom nå akkurat i regntiden, og byen var nesten bare søle. Fra Bombay reiste vi i en norsk båt til England. I England begynte vi på utdannelsen vår med en gang.

— Hva slags jobb fikk du?

— Jeg var såkalt rigger. D.v.s. jeg sørget for at vingene og skroget på maskinen var i orden før det gikk opp.

— Var du noen andre steder enn i England?

— Da invasjonen kom, ble jeg sendt til Frankrike. Jeg kom dit 15. august. Da lå vi 10—15 miles fra Caen. Så ble jeg sendt til Belgia og deretter til Holland. Der var jeg til 20. april i år, da vi ble sendt tilbake til England for å hvile. Så kom freden, og jeg ble beordret til Gardermoen.

Så enkelt forteller han om sine opplevelser. Uter omsvøp og utbroderinger. Men leser vi litt mellom linjene, forstår vi hva han har opplevet på sin reise rundt halve jordkloden og sin fireårige kamp for det som han mente var rett.

B. A. G.

droppingene og utsprangene. Mesteparten av lasten vi hadde med oss, var beregnet på eget bruk, forteller Bredesen videre. Men vi hadde også med oss våpen og forskjellig materiell til milorg.

— Det var vel et svært arbeid å få samlet alle disse sakene?

— Ja, det var et fælt slit. Vi måtte fare over 3 å 400 mål, før vi fikk tak i alt som var droppet. Husker jeg ikke feil, brukte vi 8 dager på jobben.

— Og så?

— Og så, sier Bredesen med et lite smil. Det var ikke mer. Resten er ting som folk sikkert har greie på. Hvordan våre oppgaver ble planlagt og utført, er jeg avskåret fra å fortelle om.

Duro.

To protester.

På 7. juni-fest som ble holdt på Strandheim, Biristrand framkom kjøpmann Wiklund med følgende protest, som med akklamasjon ble tiltrådt av den store forsamling:

Biristrandinger, samlet til 7. juni-fest på Strandheim i et antall av ca. 350, benytter anledningen til på den kraftigste å protestere mot den karakteristikk som er gitt oss i nr. 1 av avisen «Nå kan det fortelles».

*

Fra Aurdal har vi mottatt følgende: «Vi skal opplyse at av Aurdal hovedsogns ca. 2000 mennesker var det ca. 6 nazister, og av disse er det kun 3 stykker som er arrestert. Det har ikke vært en eneste angiver i hovedsognet og heller ingen tyskere siden kampene her den 28.—30. april 1940. Folk fra Oslo, Bergen og andre byer

Muntre glimt fra kvinneavdelingen på Grini.

«Det vil helst gå bra», var valgspøget — og bra gikk det også da den illegale posten falt i gården.

Gjentene var slemme til å synge «fæle jøssingsanger». — Da «Frønsa» drakk seg full og låste opp på kvinneavdelingen.

Etter at forholdene har gjort det mulig å fortelle om det som har hendt de siste årene, er det kommet fram mange rystende ting. Men det er så mangt av munter art som er hendt i denne tiden, og som en har måttet holde tett med. Vi har bedt en av våre kvinnelige Grini-fanger, frk. Astri Rønning, fortelle litt fra den muntre side på Grini, og vi gir henne ordet.

Alle vet at livet i en fangeleir er en grå og ensformig tilværelse. Der har en «peiling på midda'n den neste da'» som Otto synger, og ikke bare på midda'n, men på hele dagsordenen, fra en brutalt blir vekket ved morgengry og til lyset går om kvelden. Men så hender det alltid litt som ikke står på dagsordenen — små og store hendelser, gledelige og sørgelige. De setter farve på livet og gjør at vi slett ikke forgår av kjedsomhet allikevel.

I mai 1944 hadde vi f. eks. noen bevegede dager. Alle som var på kvinneavdelingen på Grini den gangen, husker den tragi-komiske Minda-historien. Først er det nødvendig å presentere Minda: Hun var nazist, ca. 45 år, var fraskilt og hadde flere barn. Ingen visste hvorfor hun var på Grini, men hun var sikkert ikke anbrakt der som spion, dertil var hun altfor dum. Hun var utvilsomt litt skrullete, charmantiserte seg veldig med rødt kreppapir og vilde være purung pike, var tyvaktig, dessuten var hun lystløgner og fortalte de selsomste historier til dem som gadd å høre på. Vi betraktet henne nærmest med litt medlidenhet, og hun gikk der og tøyset med sitt. Men plutselig en dag blir det stort oppstyr. En S. D.-mann og en kvinnelig tolk tropper opp og henter 3 piker som Minda er røket uklar med og har angitt for å ha sunget en jøssingsang. De tre blir anbrakt i mørkecelle, mens vi andre litt senere blir kalt ned til appell i luftegården, hvor Schutzhaftlagerführer Denzer ledsaget av Lagerkommandanten, lager stort nummer av affæren. Minda hadde nok fra først av ikke

som har bodd her i lengere tid under krigen, har uttalt at Aurdal hovedsogn har vært det fredeligste sted gjennom alle disse tunge, lange år — i hele landet.»

På Leira stasjon var det ingen medlemmer i NS, i omegnen noen få.

Vi gjør oppmerksom på at den offentliggjorte rapport ikke er et redaksjonelt produkt. Det var en offisiell rapport innhentet gjennom en utsendt representant fra H.L. i Oslo.

Redaksjonen.

beregnet at angiveri skulde få følger for hele avdelingen, men nå syntes hun det var en flott forestilling hun hadde satt i scene, og så lot hun fantasien få fritt løp. Det var absolutt ingen ende på alt vi hadde gjort og sagt. — Innledningsvis ble sagt at vi hadde hevdet at tyskerne var noen svin, og nå skulde de bevise at de var det! Selvfølgelig kunde det være sagt både ett og annet, men Minda hadde ihvertfall aldri hørt noe slikt, vi kjente henne jo. Vi ble øyeblikkelig idømt brev-, pakke-, besøks-, kantine- og lufteforbud. Men så kom rosinen i pølsen: Like før appellen var Minda i trappen blitt slått av en medfange — Denzer hadde personlig festgjelt at hun var «helt rød» på kinnet (jfr. blomsterpapiret). Da hun ikke kjente fangen, forlangte Denzer at vedkommende skulde melde seg sjøl, inntil så skjedde, skulle hele kvinneavdelingen settes på vann og brød. Naturligvis meldte ingen seg — hele historien var jo oppspinn — og neste dag gas det da bare kakuskiver til alle måltider, og vann hentet vi i springen så mye som vi vilde. Litt smakløst var det jo, men Denzer sørget for krydder — rett som det var måtte vi i huj og hast styrte ned til appell. Allikevel kom vi sjelden fort nok, så han bjeffet og skjelt mens vi løp som for livet opp og ned trappene noen ganger for å «klære oss te». Det var hver gang samme gnålet om at synderen måtte melde seg, og dessuten stadig nye og fryktelige beskyldninger. Vi hadde tross alt vanskelig for å undertrykke et smil da tolken i dypt alvor oversatte hans rasende utbrudd om at vi etter forrige appell hadde sagt at han (Denzer) så ut som en apekatt. Det var ikke sant, men det var godt jugi! Lagerkommandanten som stod ved siden av, syntes visst til slutt at det gikk for vidt, og da han kom til det vi skulde ha sagt om de tyske vaktmesterinnene, hysjet han på ham, så det fikk vi aldri høre. Det ergret oss, for skulde vi ha hele straffen, syntes vi også det var kjekt å vite alt vi hadde gjort. Smått om senn ble de etterhvert klar over hva slags menneske Minda var, og etter noen dager forlangte de at Minda skulde se på hver enkelt, mens vi stod på appellen og peke ut den som slo. Den metoden burde de jo ha brukt allerede første dagen. Vi var svært spent på om hun skulde velge seg et tilfeldig offer; jeg var ihvertfall lettet, da hun gikk til neste mann etter å ha sett inntrengende på meg. Heldigvis pekte hun ikke ut noen, og de kom da til det resultat at de ikke kunde sette ubetinget lit til det «denne kvinne» hadde sagt, og straffen ble avblåst. Men fæle sanger hadde vi sunget, og vi var i det hele tatt ikke bra, så det vi hadde gjennomgått var visst lønn som fortjent.

Men om ikke de straffende myndigheter hadde skrupler for det som var skjedd, så var vi gjenstand for megen sympati fra våre mannlige medfangers side. Og

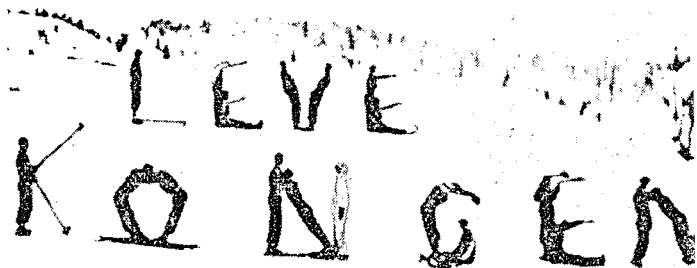
spør om kvinneavdelingen ble tilgodesett da vi hadde lov å få mat igjen! Slik er det å ha kamerater i noden, og vi sendte mangen kjærlig tanke til kjøkkenpersonalet og «forsyningsdepartementet».

«Lunkentuss» reddet situasjonen.

Ellers var det vesentlig den fine «postforbindelsen» med mannsavdelingen som bragte gleder midt i hverdagens grå. Vi var jo innestengt på et temmelig begrenset område og hadde ingen mulighet for å få forbindelse med utenverdenen, eller skaffe noe i retning av åndelig eller materiell føde — alt måtte ordnes av gutta. Det var mange å møte med håndklær og annet tøy over armene på postdagene, for ikke å snakke om hvor flittig brakkefolkene luftet sine soveposer akkurat da. Alt skulde jo bringes rundt til de forskjellige avdelinger fra 3. etasje hvor smuglingen foregikk, og kamuflasje måtte til. Til «Haft» i 2. etasje ble saker og ting heist ned i nattens mulm og mørke fra de forskjellige filialer for «Grini vertikale postvesen». Selvfølgelig hendte det uhell iblant, men riktig gæli ble det aldri, metoden for smuglingen mellom manns- og kvinneavdelingen ble f. eks. aldri oppdaget. «Det vil helst gå bra,» var vårt valgspørsmål, og det slo nesten alltid til. Som f. eks. den gangen hyssingen røk og posen som skulde ned til Haft havnet i gården. Nå var gode råd dyre — «postvesenet» var innelåst og den første som vilde komme til åstedet var den tyske wachmeisterin, når hun neste morgen skulde låse opp brakka. I posen var det foruten litt biteti tre brev med tildels meget skjebnesvangert innhold, bl. a. ferske London-nyheter. Men nede i kvinnegården var det nyss anbrakt en vakthund, fæl, sint og blodtørstig å se på, som hver natt passet på de pene småpikene, som for øvrig var vel innelåst og forvart og ble vokter av den bevæpnede post i vaktårnet. Nåja, bestet viste se ihvertfall den natt å være en prima jøssing, idet den spiste opp posen med mat, brev og det hele. Da meg genen grydde, fantes ikke engang spor etter det som var skjedd. Uhyret fikk fluksens navnet Lunkentuss, og de innviede smilte til hverandre, og sa: «Det vil helst gå bra.»

«Frønsa» på gale veier.

De mannlige fangene var etter tyskernes oppfatning en vederstyggelig materiale som vi ikke måtte se engang. Det var f. eks. strengt forbudt å kikke ut av vinduet, noe vi selvfølgelig gjorde allikevel. Og når det ble brølt «Alles verschwinden» på korridoren, visste vi at maten skulde låses inn, og da var det best å pigge avgårde hvis en ikke vilde ta sjansen på en ørefik — det var jo *mannfolk* i farvannet. Det hendte et par ganger at et intetanende individ kom ut fra toalettet uten å ha hørt ordren. Som straff ble da synderen resolutt puffet inn dit hun kom fra, døren ble låst, og hun ble gjerne sittende et par timer. — Men en gang i vår hadde vi et morsomt nattlig intermesso. Den tyske nattvakten, populært kalt «Frønsa», hadde fått en fange til å sy kåpe for seg. Hun var svært tilfreds med arbeidet, og som belønning skulde syersken få hilse på sin mann når spennene ble låst ut om kvelden. Naturligvis måtte hun love dyrt og hellig at ingen skulde få høre om begivenheten. Imidlertid drakk «Frønsa» seg god og full, og glemte både mannen og spennene. Kl. 12,30 om natten kom hun plutselig på sitt løfte, og hvorfor da ikke hente mannen med en gang? Hun begav seg opp

Levende slagord.

Vi husker alle fra krigsårene inskripsjoner i snøen, maling på fjellvegger, i gatene o.s.v., noe som erget tyskerne og deres lakeier vodsomt. Ovenfor bringer vi et bilde av et mere originalt påfunn i genren. Det er tatt her i distriktet, og ser en nøyere etter, vil en se at det er en tropp skiløpere som i levende bokstaver former sitt slagord.

i 3. etasje, låste seg inn på mannsavdelingen fra vår korridor, hvor sykeavdelingen lå på den andre siden av døren. Der vekket hun den norske overlægen, som fikk ordre om å hente syerskens mann fra en brakke langt ute i leiren. Selv ledsaget hun ham, men — ø skrekk og gru — hun hadde glemt å lukke døren bak seg, og en-to-tre- så var kvinnekorridoren full av læger og sykepassere. Noen hadde slengt på seg en hvit kittel over pyjamasen, andre hadde pyjamasjakke og uniformsbukse eller omvendt. Etter hvert var naturligvis også alle gjentene samlet på gangen. På vår celle ble vi først stive av skrekk, da vi våknet av å høre mannsstemmer. — «Rassia» var det ord som først rant opp i bevisstheten. Den modigste stakk nesen ut for å sondere terrenget, og spør om vi tøflet ut litt fort da vi fikk høre hva det var. Korridoren var et selsomt skue — gjenter fra 18 til 65 år, slanke og tjukke, noen med et ærmeforklær, eller endog noe så fint som en morgenkjole utenpå nattdrakten, andre rett og slett i stripe flanel eller ettersittende trikot, mange med papilotter i håret — permanent var jo en ukjent luksus her hvor anstaltens eldste fanger bodde. Men hvem så på utseendet. Gjenter og gutter snakket og spurte og svarte i munnen på hverandre, så det ikke var ørens lyd å få, mens et ungt ektepar glemte hele forsamlingen og holdt på å klemme vettet av hverandre, da de etter 1½ års atskillelse møttes på denne underlige måte. Men allting har en ende, og om en tid kom «Frønsa» til bake med mannen. Hun var faktisk på god vei til å bli edru, da hun fikk se hva hun hadde forårsaket. Hvis dette ble kjent, vilde hun miste hodet, forsikret hun, men vi syntes vi hadde råd til å være høysinnet og forsikret at historien skulde ikke komme ut. Det gjorde den heller ikke, men vi tenkte jo at episoden kunne være god å ha i mente til en annen gang. Vi fikk imidlertid ikke bruk for den, for det gikk ikke lenge før krigen var slutt. Og nå kan det fortelles, både disse små glimt og mye annet, smått og stort som vi opplevde i Grini-tiden.

Da Martin Tranmæl evakuerte til Gjøvik

iført hornbriller, skyggelue og pjekkert.

**Et eiendommelig møte den 9. april 1940
og en spennende tur over Mjøsisen.**

Det var den 9. april 1940 om kvelden. Jeg var kommet tilbake fra en biltur til Hamar sammen med en kollega. Vårt besøk i stiftsstaden gjaldt regjeringens og stortingets møte der. Vi rakk såvidt fram til å se regjering og storting rømme Festiviteten, — admiral Diesen var kommet med fly og beskjed om at Hamar skulde bombes innen en halv time. Og så drog storting og regjering i busser mot Elverum, mens vi fant det fornuftigst å sette kursen hjemover.

Ved hjemkomsten til Gjøvik var den elektriske strøm brutt, og følgelig kunde ingen avis gis ut til vanlig tid neste dag. I redaksjonen finner jeg et talglys og setter meg til å lese en avis. Da banker det på døren, og inn kommer en mann som jeg absolutt ikke kan kjenne i det svake lys. Han snakker om tyskerne som er kommet til landet og forhører seg om situasjonen i Gjøvik. Han forstår omsider at jeg ikke er noen nazist som har inntatt redaksjonen, og så presenterer han seg som Hjalmar Dyrendal, sekretær i Det norske arbeiderparti, og da kjenner jeg ham. Han beretter at han sammen med fire andre er evakuert fra Oslo og at hensikten er å komme videre over Hamar for å få kontakt med regjeringen. Jeg forteller ham at

Mjøsisen er høyst usikker,

— det er åpent vann lange strekninger ved land på begge sider av innsjøen, og en må være godt kjent for å ta seg over uten å plumpe i isvannet. Før vi diskuterer dette problem videre, blir vi enige om at karene kunde trenge til litt mat, og vi begir oss på veg til Folkets Hus for å få framskaffet noe som kan styrke dem før den videre ferd — hvis de nå skal forsøke å forsere Mjøsisen. Men først gjelder det å få samlet opp de øvrige deltagere i reisen, de skal befinne seg mellom Grand Hotell og Vingården. Der finner jeg varebilen parkert. Det er mørkt i gata, jeg skimter karene som bilen har fraktet, og lurar litt på hvem de er.

En skummelt utseende person.

En middels høy en har hornbriller på, skyggelua trukket langt ned i pannen og er iført en pjekkert. — Vi begir oss på veg oppover mot Folkets Hus, og jeg kommer i prat med ham med hornbrillene, skyggelua og pjekkerten, og så slår det meg plutselig:

Det er Martin Tranmæl.

Da han skjønner jeg har dratt kjensel på ham, åpner han seg og forteller om turen fra Oslo og spør om jeg kan hjelpe dem videre til Hamar. — I Folkets Hus presenterer de øvrige i selskapet seg, de er ingeniør Fredrik Haslund og Håkon Lie, begge velkjente menn i arbeiderbevegelsen, foruten sjåføren.

Så framskaffes der smørbrød og kaffe, og de siste nyheter, som Haslund fisker opp i kaféens radio, diskuteres. Snart slutter Tor Gjesdal, journalist i Arbeiderbladet seg til, og redaktør Slette innfinder seg også, og praten går livlig om begivenhetene. Reisen deres fra Oslo hadde vært temmelig strabasios, det var ikke noen smal sak å komme igjennom alle sperringene og unna tyskere og hjemmenazister. Praktisk talt hele dagen hadde gått med på de 15 mil fra Oslo.

En farlig kjøretur.

Og så var snart spørsmålet der igjen om hvordan de skulde komme helskinnet over Mjøsa i nattemørket. Av flere grunner kunde jeg ikke ta turen med dem over til Hamar som kjentmann, men lovte å føre dem ut på sikker is og forklare dem kjøringen ved land på den andre siden. Og så bar det avgårde i varebilen. Det humpet på issvullene på Mjøsstranda, og vannet stod himmelhøyt etter oss ettersom vi la Gjøvik bak oss. Endelig var vi på trygg is, og kjøringen på den andre siden ble risset opp på et papir, og så trykket jeg karene i hånden og ønsket dem velberget over.

Det var det siste jeg så av de fire fremtredende menn i arbeiderbevegelsen. At de kom vel over, forstod jeg dagen etter da jeg hørte en stemme i Hamar kringkaster som ble en meget kjær stemme i dagene framover, nemlig Håkon Lies.

Klaus.

En gutt som gjorde nytte for seg både ute og inne.

**Lurte tyskerne på ammunisjonsfabrikken,
smuglet ut ammunisjon, stjal tegninger av
jordminer og håndgranater m. m.**

Det er seint en mørk vinterkveld på Raufoss. Bare ved portvakta i fabrikken lyser ei lampe. Borte mellom fabrikkbygningene kommer en ung gutt med ei dokumentveske. Det ser ut som om han bærer tungt. Det er dødsstille. Bare stampinga fra kompressorene og knirkinga fra beksømsstøvlene i den hardtrampede, frosne vegen høres. Idet gutten går forbi en av de store fabrikkbygningene snur han seg brått! — Nei, det er visst bare ekkoet av sine egne skritt han hører. Han viser synlige tegn på nervøsitet. Plutselig stikker han seg bak et hushjørne og står musestille. Et øyeblikk etter ser vi hva som var foranledningen til denne mystiske manøvre.

To uniformerte menn

med pistoler kommer breie og trygge borte i vegen. Det er de tyske vaktene som patruljerer i fabrikken om natta. Da er det nesten klart at gutten ikke har rent mel i veska. Vaktene går imidlertid forbi uten å se gutten, og han fortsetter etter å ha stått bak hushjørnet til han er sikker på at de har passert. Han fortsetter bortover mot vakta. I all verden, er gutten splitter gal! Iver eneste en som går gjennom vakta utenom de vanlige tidene blir da kontrollert. Så ser vi noe rart. Gutten lurar seg i en stor sving

utenom lysskjæret, og bort til gjerdet. Der kaster han veska over og ut i snøhaugen. Det klirrer i metall, så nå hersker det ingen tvil lenger. Her har vi for oss

en av de tallrike små smugleraffærene

som har forekommet på Raufoss i okkupasjonstiden. Nå, etter at krigen er slutt, har vi oppsøkt gutten og slår av en liten prat.

— Hva hadde du i veska di den gangen?

— 12 fylte maskingeværmagasiner — svarer han rolig.

— Var du ikke redd?

— Jo, men jeg har da gjort jobber som er verre enn det —

— Hva da?

— En gang stjal jeg tegninger og beskrivelser av jordminer og håndgranater og utspionerte alle detaljer ved produksjonen. Ellers måtte en

bruke fantasien mye også

for å finne ut hva slags opplysninger som trengtes. Jeg hadde arbeid som gjorde det lettvinnt for meg å skaffe både interessante opplysninger og mer konkrete saker.

— Hva bestod det i?

— Jeg arbeidet på et kontor der jeg kom mye i berøring med tyskerne og sjefene. Jeg hadde også den fordel at jeg kunde spasere ut og inn med det jeg vilde da, uten å bli kontrollert, når jeg gikk sammen med tyskerne. Så lærte jeg en hel del. Jeg var med på prøveskytninger og sprengninger, og der lærte jeg både å bruke de forskjellige våpen og å kjenne virkningen av dem. Det leverte jeg stadig rapporter om. Dessuten hadde jeg adgang til passkontoret, og det benyttet jeg meg av.

Rekvirerte våpen for hjemmestyrkene.

— Har du hatt andre jobber?

— Ja, før jeg fikk det omtalte arbeid hadde jeg med innsamlinga av våpen til hjemmestyrkene i avsnittet. Jeg ble utstyrt med bemyndigelse til å rekvirere våpen der hvor jeg kunde snuse opp at det fantes. Det var et nokså spennende arbeid, for der måtte en jo blottstille seg helt. Men det gikk bra. Alle jeg besøkte i det øyemed viste seg å være patente folk.

— Var det noen som krevde betaling for våpnene?

— Å ja, noen. Vi betalte med radioapparater som vi skaffet til veie.

— Hvorledes gikk det etter disse spionasjeturene dine?

— Tja, det er i grunnen ikke så mye å fortelle. Sjefen min måtte stikke, og i den anledning fikk jeg i oppdrag å skaffe ham en polituniform. Det klarte jeg, og han kom seg vekk. Siden hadde jeg illegal forbindelse med ham fra Sverige, men ikke lenge etter ble jeg tatt sjøl. Jeg satt inne ca. ett år.

Ledet korrespondansen på Akershus.

— Ja, så ble det vel slutt på det illegale arbeid da?

— Å ja, for ei tid så. Men om ikke lenge fikk jeg forbindelse ut til Mil-org. Jeg satt i ei selle på Akershus som egnet seg spesielt godt til «korrespondanse». Fikk så i oppdrag å sende ut brev angående de forskjellige saker som etter hvert kom opp. Det var jo ofte av aller største viktighet for dem som var ute.

Gutten er litt tynn og blek etter det lange fengselsoppholdet. Somme tider blir øynene hans fraværende som om han skulde være i en annen verden.

Vi takker denne unge mann som har fått utrettet så mye i kampen for Norges frigjøring, og ønsker ham av et oppriktig hjerte en lykkelig framtid i det frie Norge.

B. A. G.

En vardøl som opplevde 200 storangrep på Berlin forteller.

Hvordan millionbyen sank i kne og ble forvandlet til en eneste grushaug.

Luftforsvaret «mistet pusten» — når de tyske jagere gikk på vingene i en retning, visste en at de allierte fly kom fra motsatt kant!

Blant de hjemvendte Tysklandsfanger her fra distriktet er det en som fra midten av januar 1944 til mars 1945 opplevde en serie av de veldige bombeangrep på Berlin. Det er Asbjørn Pettersen fra Vardal som var med en Tysklandssending fra Grini den 7. januar 1944. Via Sachsenhausen ble han sammen med 22 andre nordmenn forlagt til Berlin som deltager i en såkalt Katastrofekommando, som hadde til oppgave å bygge beskyttelsesrom, rydde opp i ruinhaugene etter bombeangrep o. s. v. Foruten de 23 nordmenn bestod kommandoen av tyskere, russere og andre nasjonaliteter, og det var temmelig nervepirrende opplevelser de i løpet av godt og vel et år hadde.

Pettersen forteller at nordmennene ble behandlet forholdsvis godt i denne kommandoen. De stod i en særstilling framfor de andre nasjonaliteter, og ble regnet til samme klasse som tyske fanger. De fikk motta pakker, men den kosten de fikk av tyskerne var så skral at kroppsvekten, tross pakketilskuddet, gikk stadig nedover. Dette skyldtes også det harde arbeidet, som ikke bare var en fysisk påkjenning, men i enda sterkere grad en psykisk. Underbringelsesforholdene var ganske bra. De lå i en leir i Stor-Berlins utkant, og kjørte hver dag til de forskjellige arbeidsplasser i sentrum, i den første tid med busser, senere med trikker. Guttene lå i brakker som var inndelt i rom som tok fra 16 til 22 mann, hver mann

hadde sin egen køy. Men arbeidstiden var hard. En måtte stå opp kl. 4 om morgenen for å kunne være ferdig med morgenstellet til en skulde avreise til arbeidsplassen, hvor arbeidet begynte kl. 6. Om kvelden var en tilbake slik at en skulde være i seng kl. 20. Men dette ble et påbud på papiret. Forholdet var at det stadig kom flyalarmer om natten, og da skulde alle mann ut av brakkene og ta oppstilling på appellplassen. Og der kunde en da bli stående i time etter time til angrepene var over.

Det var ofte et temmelig fargerikt og voldsomt dramatisk skuespill en ble vitne til under disse nattangrepene. Særlig i den første tiden, da lyskasterbatteriene og luftskytsset var intakt og «spekket» hele Berlin, var det helt fantastisk å være vitne til det som skjedde. Lyskasterne var så mange, at det var uråd for de angripende fly å unngå strålebuntene, og en kunde derfor følge flyenes manøvrer. Og luftskytsset braket løs med sammenhengende salver, blandet med de voldsomme drønn av de eksploderende bomber som kom i hele skurer — det var en helvedeslarm som ikke er til å beskrive. Og de eksploderende bomber og luftverngranater laget et fyrverkeri som ikke er til å forestille seg — en må ha sett det for å forstå hva det var. De veldige engelske «luftminene», som eksploderte noen meter over bakken, hadde for øvrig også en kolossal lysvirkning idet de sprang. De gjorde et overveldende «arbeid» — en regnet med at intet levende fantes igjen innenfor en diameter av 500 meter fra eksplosjonsstedet. Alt ble simpelthen blåst til atomer. Veldige husblokker raste sammen som om hver enkelt murstein ble løst av sine sammenføyninger. Det var et skuespill som ikke er til å skildre i ord.

Det sier seg selv at hundrer på hundrer av mennesker ble drept under disse angrepene. Og det var en trist jobb fangene hadde når de dagen etter slike storangrep rykket ut for å ta fatt på oppryddingen. Til å begynne med gjorde det et forferdelig inntrykk når en måtte grave fram haugevis av lemleste døde, og det forekom scener som det ikke egner seg å omtale i detalj. Men etter hvert ble følelsene sløvet, og det hele ble et arbeid omtrent som ethvert annet. Herrefolket brukte forresten i stor utstrekning russiske og polske kvinner også til slikt oppryddingsarbeid. De måtte arbeide med hakke og spader som mennene, og det var hardt å måtte se på for en som hadde de menneskelige instinkter i behold. Svært mange hadde også barn, helt ned til spebarn, som de måtte ha med på arbeidsplassen, og de barna som var store nok til det, måtte være med og bære stein. Det hendte selvsagt ulykker under slikt opprydding — murer kunde rase sammen over mannskapene, en kunde treffe på en blindgjenger som eksploderte o.s.v., og det var ikke så få fanger som på den måten mistet livet. Og ovenpå disse påkjenninger hadde en den forsmeldelse at en under transportene tilbake til leiren etter slike storangrep måtte finne seg i å bli spyttet på, kastet stein etter og skjeldt ut av de sivile berlinere — ja, selv småungene var med på

denne trafikken! Herrefolket var seg selv likt fra øverst til nederst.

Det var få av oss som trodde at vi kunde slippe levende fra dette, sier Pettersen. Vi var ofte så nær døden at vi måtte knipe oss i armen etterpå og spørre oss selv om vi virkelig levde. Mange ganger var det som et under at vi kom fra det endog uten en skramme. Som en gang da vi arbeidet med en bunkers i nærheten av en skole rett overfor en stor sporveishall. I skolen var det et tilfluktsrom, og da det kom et storangrep og vi skulde søke tilflukt der, var det allerede fullt og jerndørene var stengt. Vi ble stående utenfor og så hvordan flyene nærmet seg og bombelarmen øket, uten å ha den ringeste beskyttelse. Situasjonen ble slik at transportføreren til slutt gav oss ordre til simpelthen å bryte oss inn i tilfluktsrommet. Med forente anstrengelser lyktes det oss å få presset dørene opp og trengt oss inn mellom de som alt var der, og ikke før var vi kommet innenfor så begynte bombene å hagle utenfor. Det var sporveishallen som var flyenes mål, men plutselig får skolen en fulltreffer som skar bygningen midt i to. Den ene fløyen ble fullstendig rasert, mens akkurat den fløyen hvor tilfluktsrommet var, ble uskadd, til tross for at bombene regnet ned utenfor. Hadde vi blitt stående bare et øyeblikk til, vilde ingen av oss ha vært hjemme igjen i dag.

Da vi kom ut igjen etter at angrepet var over, så det skrekkelig ut. Det veldige sporveishallanlegget var fullstendig ødelagt, trikker lå slengt hulter til bulter, kastet mange meter vekk, skinnene strittet i været som tenner på en kam — eller rettere sagt flere kammer — eller var vridd som korketrekkere. Ledningsnettene var jo falt ned, og det var et helt ubeskrivelig virvar. Men alt dette var ikke noe sjeldent syn, det var noe vi så etter hvert eneste storangrep. Og hver morgen når vi kom fra leiren vår og reiste gjennom byen til arbeidsplassen, kunde vi konstatere hvordan bydeler og bygninger som stod i går, var en rykende grushaug i dag. Vi kunde følge fra dag til dag hvordan storbyen likesom sank i kne, hvordan plasser og kvartaler raskt og grundig ble forandret til hauger av grus og stein. Det var ødeleggelser så kjempemessige, så tilintetgjørende at en ikke kan gjøre seg noen forestilling om det. For ikke å snakke om den lammende følelse som grep en når de flyvende festningene under øredøvende motordrønn suste inn over byen og tømte sin dødbringende last. Jeg opplevde f. eks. det veldige storangrepet da 2800 amerikanske fly gjorde sitt dagangrep og la bydel etter bydel øde. Vi stod da i en løpegrav og fulgte sveitene som kom etter hverandre i bølger, i en som det syntes uendelig rekke. Vi så bombene falle, vi syntes atter og atter at den bomben vilde komme rett i graven til oss. Ingen kom der heldigvis, men lufttrykket av de fallende bomber holdt klærne klistret fast til kroppen på oss, og det var nesten umulig å puste på grunn av lufttrykket. Den kvelden måtte vi gå hjem til leiren, alle kommunikasjoner var ødelagt, og det gav oss tre fridager som kom vel med. Men da vi gikk hjem, raste brannene over hele byen, luften var kvelende varm og tung av sur røyk, så det var vanskelig å puste. Og det verste var at sivilfolket var rasende på oss og spyttet og skjeldte som aldri før.

Vi hadde ellers inntrykk av at berlinerne var fullstendig apatiske. Bare en gang så vi at de likesom lyste opp, det var da attentatet på Hitler var skjedd, mens en enda ikke visste hvordan det var gått. Da så vi folk omfavne hverandre på gaten og vise en løftet stemning — etter alt å dømme fordi de trodde at kanskje det en slutt på krigens elendighet. Men så kom budskapene om Hitlers «underfulle» redning, og folket sank igjen tilbake til apatien.

Det som nesten nedstemte oss mest under luftangrepene, var når vi var vitne til at et av våre «egne» fly måtte gå i bakken — til tross for at de jo skapte et helvete for oss og betød den dødeligste trusel også for oss hver gang de kom. Og vi opplevde i den tiden jeg var der 200 store angrep. Når derimot et tysk fly gikk i bakken, følte vi oss løftet og oppmuntret. Under den første tiden vi var der så vi mange, mange allierte fly gå i bakken, men etter hvert ble tyskernes luftskyts så desimert og luftforsvaret i det hele tatt så ødelagt, at angrepene kostet de allierte mindre og mindre og til slutt nærmet seg null. Tyskerne hadde mye jagerfly på f. eks. Tempelhofer flyplass og andre flyplasser i Berlin, men hver gang sirenene gikk, stakk de alle til værs og forsvant i en retning. Vi lærte snart å legge merke til hvilken retning de tok, for det var da usvikelig sikkert at de angripende allierte formasjoner kom fra den motsatte

kanten! På den måten visste vi alltid fra hvilken kant vi kunde vente angrepet. Luftkampene, som vi før hadde sett litt av, så vi aldri noe mere til i den senere tiden vi var der; luftvernet tidde også. Men når angrepene var over, kom de tyske jagerne tilbake og tok en «æresrunde» over byen som luftens herskere! Skuespillet var altfor tydelig og klosset satt i scene til at noen kunde tro at de hadde det ringeste de skulde ha sagt.

Tross de relativt levelige forhold i selve leiren, hadde en også der de ikke så sjeldne hengninger i alles påsyn. Det kom gjerne noen SS-folk fra Sachsenhausen når slikt skulde skje, og når fangene om kvelden kom inn i leiren og fikk ordre om å marsjere direkte til apellplassen, visste en hva som skulde skje. En kunde også vite det fordi «gollstengene» (galgen) ble reist i god tid forut. Og så måtte en da stå der i kortere eller lengere tid og bivåne denne seremonien som det er gitt så mange skildringer av fra de forskjellige fangeleirene i Tyskland. Det var en ulidelig opplevelse til å begynne med — senere vennet en seg også til slikt.

Så kom omsider mars i år, da svenskenes avhenting av norske fanger begynte. Det ble en gledens dag da kursen ble satt mot Sachsenhausen, videre til Neuengamme og så til Danmark og Sverige. Men den triumfferden er alt skildret mange ganger.

Tribun.

Raufoss Ammunisjonsfabrikker produserte store mengder til HS

*Til tyskerne bare 10 prosent av normalt ammunisjonskvantum.
«Vi takker for alle forsinkelser og treneringer».*

Mange synes at Raufoss Ammunisjonsfabrikker har vært et trist kapittel under krigen. Det har også vært svært vanskelig å forsone seg med å lage ammunisjon mot sine egne. Enkelte kunde heller ikke forsone seg med det. De havnet i tyske konsentrasjonsleire. Imidlertid har mange måttet yte sin innsats på annen måte.

På Raufoss har B-org eller Bedriftsorganisasjonen helt fra første stund vært godt oppbygd. B-org hadde som oppgave å drive stille sabotasje, verne om de norske interesser og utspionere tyskerne. Organisasjonen står under Forsvarets Overkommando akkurat som Mil-org, og har hele tiden samarbeidet med den. Fra Raufoss er det skaffet

ammunisjon til Kongsberg og Oslo for H.S.,

for ikke å snakke om vårt eget område som er blitt forsynt med ca. 600 hjelmer og mye ammunisjon. Hjelmene var bestemt for det sivile luftforsvar. Sprengstoff til heimefabrikasjon av helvetesmaskiner er skaffet og smuglet ut, og tegninger og modeller av norske håndgranater og miner ble sendt til Sverige til øvelse.

Hvordan B-org ble bygget opp.

B-org på Raufoss er et stort apparat. Under en samtale med lederen om det organisasjonsmessige,

forteller han hvor fint det hele har klaffet hele tiden. Ingen skulde kjenne mer enn to. Visse unntagelser måtte gjøres, f. eks. i ledelsen. Der kjente syv mann hverandre. For å lette arbeidet ble alle arbeidere og funksjonærer ved fabrikken kartotekført og inndelt i fem følgende klasser:

- 1) De fullt brukbare, pålitelige.
- 2) Brukbare, men ikke i lederstillinger.
- 3) All right, men løsmunnet.
- 4) Stripete.
- 5) Nazister.

Etterretningsvesenet ga en dag melding om razzia, og hele kartoteket sammen med en fullstendig liste over N.S.-medlemmer måtte tilintetgjøres.

«Takk for forsinkelser og treneringer.»

Når det gjelder sabotasje av arbeidet har organisasjonen utført et glimrende arbeid, og det tjener så vel dens medlemmer som arbeidere og funksjonærer for øvrig, til megen ære hvor godt det har lyktes. Et forretningsbrev, som kom etter fredsslutningen, slutter med følgende:

— Samtidig benytter vi anledningen til å takke Dem for alle forsinkelser og treneringer i den vanske-

lige tid som nå er forbi. De har vært oss til stor glede og hjelp.

Ærbødigst
Norsk Monterings Co. A S
N. N.

En anerkjennelse av arbeidet som må være nok så hyggelig å få.

10 prosent av normal produksjon.

Det kan nevnes at med normal drift ble det kontrollert 1¼ mill. geværammunisjonshylser pr. uke. Etter krigen gikk det ikke over ¼ mill. med den dobbelte arbeidsstyrke. Et enkelt regnestykke viser 10 prosent av normal produksjon. Likeens ble det i begynnelsen av krigen laget sluttstykker til kanoner. De kom på 2—3000 kroner stykket, mens de etter fornuftig kalkyle vilde ha kostet ca. 150 kroner.

Minefabrikasjonen

på Raufoss er nok det svarteste blad i fabrikkens historie. Der hadde tyskerne nesten frie tøyler. Det gjaldt imidlertid også på det område å hindre produksjonen. Det greidde organisasjonen i samarbeid med aktive norske sabotasjegrupper. Fabrikken som laget fjærer til utløsning av tennsatsen i Oslo, ble sprengt, og produksjonen stoppet en tid. Likeledes forelå det nå, like mot slutten, en annen oppgave ved sabotasjen av miner. Oslo Stanniol- og Metallkapselfabrikk, som fabrikerte aluminiumshetter til brannrørene for miner, slapp opp for aluminium. På

Raufoss lå det aluminium i barrer, og der fikk de beskjed om å smelte dem og valse dem ned til plater. Det kunde godt ha vært gjort, men det ble nå avgitt en erklæring om at smelteovnen her var uskikket til det bruk. Så måtte det sendes til Oslo, og det hele ble forfalt helt til krigen godt og vel var slutt.

Aktive sabotasjehandlinger

har ikke forekommet på Raufoss, men det har ikke manglet på nervepirrende hendelser, da fabrikken har vært truet både fra lufta og ellers. Alt som ble produsert der var imidlertid under full kontroll av F.O., så hvis det hadde vært nødvendig, hadde nok de slått til.

For å organisere sabotasjen og iverksette den hadde fabrikkens avdeling av B-org en spesiell gruppe. Den bestod av uredde karer, fortrinsvis de som hadde innpass over alt i fabrikkene. Som et paradoks og som en hån mot den tyske propagandas påstander om hensikten med sabotasjen i norske bedrifter, kan nevnes at nettopp

denne gruppe på slutten ble antisabotasjegruppe. D.v.s. den skulde passe på at tyskerne ikke ødela noe når de så det bar mot slutten. Og det var sikkert at tyskerne hadde uedle hensikter med fabrikken. Det ble nemlig iaktatt at de kjørte 750 kg donalitt med lunter og tennsatser fra arsenalet og ned i fabrikken. Hensikten var naturligvis å sprengte bedriften i lufta. Men utviklingen gikk jo andre veger enn de som sikkert var hensikten, og så fikk de heller ikke her utført sitt forehavende. B. A. G.

Lærerfronten.

En front som søkte kampen — og seiret.

Lærere, elever og foreldre, sto usvikelig sammen i innbitt tross.

Biri-lærerinnen som syklet Biri — Solor i 20 graders kulde midtvinters.

Lektor Kirsten Smiths strålende innsats.

Når okkupasjonens historie skal skrives, vil lærerfronten — eller kanskje riktigere sagt skolefronten, for barn og foreldre stod last og brast med sine lærere — måtte få en bred plass. Vi har bedt lektor P. Lillebrænd, Gjøvik, som spesielt etter at frk. Kirsten Smith ble arrestert, stod som leder av lærerfronten her i distriktet, fortelle litt om ting og hendelser på dette område.

Motstandsbevegelsen i Norge mot nazi-tyranniet kan en med full rett si var startet før den annen verdenskrig brøt løs. Jeg tenker da spesielt på Dagbladet, Arbeiderbladet og mange flere aviser som ikke forsømt noen anledning til å male den politiske utvikling i Tyskland og Italia så svart som mulig. Mange så kanskje på dette som overdreven agitasjon mot et nytt politisk «parti», men faktum var i allfall at vi allerede den gang visste temmelig mye om nazistiske metoder og nazimentaliteten.

Da så tyskerne kom for å «hjelp» oss i 1940, kjente svært mange straks igjen ulven tross alle

forkledningskunster. En kan ha mye å si på vår vepnede motstand i 1940, men den er og blir grunnlaget for at kampen kunde fortsettes fra England etter at slaget var tapt her heime. Uten den ryggstø som vi hadde i at Kongen, regjeringen og en rekke andre institusjoner var i London, vilde vel heimefronten aldri blitt så sterk som den nå ble. Tenk bare på den stimulans som lå i den norske radiosending fra London sommeren og høsten 1940, da humøret, som rimelig kunde være, var langt nede mot null her heime. Mangen svak sjel kan sikkert takke London for at de fikk motgift nok til å motstå nazibasillens lumske angrep.

Det gikk ikke lenge før de offentlige og kommunale tjenestemenn kunde vente angrep, og lærerorganisasjonene satte seg straks i sving for å orientere sine medlemmer om hva som var i gjære.

LÆRERFRONTEN VOKSER FRAM

— Såvidt jeg husker var det første skudd mot oss Hagelins rundskriv av 16/10 1940, hvor det heter

at alle som er i institusjoner som sorterer under Innenriksdepartementet, «må arbeide aktivt for Nasjonal Samlings fremgang og på alle måter understøtte alle N.S.' organisasjonsmessige avdelinger av hovedlag, kvinnelag, ungdomsfylking og hird . . . Den ringeste form for svikt blir betraktet som statsfiendtlig handling. Drastiske straffer vil heretter ramme enhver fiende av staten.»

Sverre Tidemann Ruud utdypet dette i et lengere skriv. Her i Gjøvik ble hele lærerpersonalet innkalt til et møte like før jul 1940, hvor Ruuds skriv ble referert og hvor vi for øvrig fikk ordre om straks å melde oss inn i partiet!

På noen få unntak nær var vi alle ved Gjøvik skole fra den dag av sveiset sammen i en blokk — lærerfronten var et faktum. Men i de omliggende bygder stod jo den enkelte lærer mere isolert, og det gjalt å få kontakt med dem, slik at det kunde bli en samlet opptreden fra hele distriktet. Våre organisasjoner var ennå ikke oppløst, og de hadde sine gamle styrever, men disse kunde ikke åpenlyst ta kampen opp. Den illegale organisasjon måtte derfor bli dannet allerede på dette tidspunkt. Sjølsagt tok det lang tid før den ble helt utbygget.

Svaret til Innenriksdepartementet kom omkring 1. april 1941, enslydende fra størsteparten av hele landets lærerstand.

«I anledning av det mottatte rundskriv av 16. desember 1940 fra Innenriksdepartementet, erklærer jeg herved at jeg vil være tro mot mitt lærerkall og mot min samvittighet, og at jeg på grunnlag herav, heretter som hittil, følger de bestemmelser for mitt arbeid i stillingen som rettmessig blir gitt av mine overordnede.»

HIRDEN GAR TIL AKSJON

Det var vinteren 1941 at hirden fikk i oppdrag å gå til direkte aksjon mot skolene for å skape «ordnede forhold». Elevene, spesielt da i de høyere klasser, gjorde ikke alltid noen hemmelighet av at de var gode jøssinger. Enkelte gikk med binders, eller de bar mynter eller ringer som hentydet til noe så foraktelig som ekskongen; ja, enkelte skulde endog nokså direkte ha latt det komme til syne at de ikke hadde tilstrekkelig respekt og aktelse for de statsbærende elever. Det var vel ved Oslo-skolene at hirden gikk den verste berserkergang, og vi fikk masseutvisning av elever og enkelte skoler ble stengt. Hirden la også i veg med «husundersøkelse» ved Gjøvik skole, men elevene spontant med total skolestreik. Streiken ble kortvarig, idet skolens rektor lovet å gjøre sitt ytterste for at kun skolens lovlige myndigheter skulde ha noe å si ved skolen.

Minister Skanche måtte også gjøre helt tilbaketog med hensyn til hirden og skolen. I rundskriv av 17. mars 1941 kommer det først en hel rekke påbud, bl. a. at et bilde av N.S. fører Vidkun Quisling, skal henges opp på alle skolers lærerværelser og kontorer. Så heter det: «Forhåelse mot det tyske rike eller dets fører Adolf Hitler, eller mot Nasjonal Samling eller statspartiets fører Vidkun Quisling, er strengt forbudt. Det samme gjelder propaganda av enhver art til fordel for England eller for de nordmenn som har stilt seg på Englands side mot fedrelandet.» Elever som ikke etterkommer dette, skal tas ut av

Et bilde fra den dagen skolestreiken ved Gjøvik skole brøt ut. Det fantes praktisk talt ikke «streikebrytere», — ungene marsjerte hjem i samlet flokk, mens politiet forgjeves forsøkte å holde dem i tømme.

skolen og anbringes i særskilt oppdragelsesanstalt. Litt bortgjemt i det lange skrivet heter det imidlertid at hirden heretter ikke skal gripe inn i skoletjenesten.

Disse hirdepisoder bidrog til å sveise elever og lærere enda fastere sammen i skolefronten.

Som en vil skjønne, var lærerstanden ganske godt rustet og i ganske god kampkondisjon da hovedangrepet kom i 1942. Våre gamle organisasjoner var oppløst 17. juni 1941, og yrkessambandene skulde i tur og orden settes ut i livet. På denne måten skulde hele folket etter hvert bringes inn i underavdelinger av N.S. og dermed inn i selve partiet.

LÆRERNE GAR TIL ANGREP PÅ LÆRERSAMBANDET

Lærersambandet var det første som skulde etableres. Det hele skulde gå så lett og enkelt! En slapp bryderiet med å melde seg inn og liknende. Loven om lærersambandet sa ganske enkelt at vi alle sammen var medlemmer.

Det var jo de lærere som resonnererte som så at en ikke kunde sies å være medlem av sambandet før en hadde samtykket i dette, men det varte ikke lenge før alle gjennom vår hemmelige organisasjon var overbevist om at det beste forsvar her var å gå til angrep.

I februar 1942 strømmet igjen tusener på tusener av brev inn til Sambandets kontor, og merkelig nok var alle likelydende:

«Jeg finner ikke å kunne medvirke til en oppdragelse av Norges ungdom etter de linjer som er satt opp for N.S.U.F.s ungdomstjeneste, da dette strider mot min samvittighet. Da et medlemsskap i Norges Lærersamband etter landslederens uttalelse bl. a. pålegger meg forpliktelse til å medvirke til en slik oppdragelse, og det dessuten stiller andre krav som strider mot min overbevisning, finner jeg å burde meddele at jeg ikke kan betrakte meg som medlem av Lærersambandet.»

NAZISTENE STENGER SKOLENE OG KALLER DET «BRENSELSFERIE».

Hva som nå hendte, vil de fleste sikkert erindre. Alle Norges skoler ble stengt. Det ble kalt «brennelsferie», men vi var kommet så langt ut på vårparten

at alle skilte det stakk andre ting bakom. Videre hadde vi den 7. mars 1942 fått et rundskriv fra Kirke- og undervisningsdepartementet hvor det bl. a. het: «Etter lov av 5. februar 1942 er alle lærere pliktige til å stå som medlem av Norges Lærersamband. Når de vil heve sin lønn må de underskrive følgende erklæring: Jeg erklærer herved at jeg står som medlem av Norges Lærersamband. Lærere som nekter å underskrive denne erklæring, er å betrakte som løst fra sin stilling og må ikke utbetales lønn — — —» Videre het det at når det hørte hus-rom til stillingen, skulde dette fratas dem.

Det er rimelig at lærere med stor forsørgelsesbyrde kunde få betenkeligheter, men det var ytterst få som bøyet av for disse trusler. En ventet seg tvert imot mere drastiske ting enn dette. En avis brakte således en dag et forlydende om at 300 av de gjenstridige lærere skulde anbringes på anleggsarbeid e. l. innenfor sitt fylkes grenser.

LÆRERNE ARRESTERES

Skjønt en var forberedt på alt, kom det likevel som et sjokk da det natten til 20. mars 1942 ble arrestert ca. 800 lærere. I hver av Mjøsbyene ble det tatt 10 lærere, og for Gjøvik, som har den minste skolen, ble dette en voldsom beskatning. I hver av landkommunene var det som regel et par stykker som ble satt inn. Hvilke prinsipper som ble fulgt ved denne massearrestasjon og hvem som utpekte ofrene har vi ikke greie på ennå, men de etterforskninger som pågår mot landssvikene vil vel bringe full klarhet i dette forhold og flere andre ting i forbindelse med Kirkenesferden.

En skulde tro at lærerfronten nå var helt lammet. Men merkelig nok var hovedledelsen i Oslo praktisk talt urørt, og utover i distriktene hadde også N.S. vært mindre heldig til å få nordover lærerfrontens tillitsmenn. Der hvor organisasjonen var ødelagt, ble den gamle hurtig utbygget igjen.

Da det led inn mot påske 1942, syntes myndighetene at «brennelsferien» hadde vart lenge nok, og satte seg i sving for å få skolen i gang igjen med den sterkt reduserte lærerbestand. De direktiver som kom angående gjenopptaking av undervisningen, var imidlertid uklare når det gjalt forholdet til sambandet.

Her i byen sendte vi 8. april et brev til rektor og skolestyre, hvor det bl. a. heter: «Det er fremdeles vårt ønske, av hensyn til våre elever og deres foreldre, at skolen snarest mulig kommer i gang igjen. Vi fastholder imidlertid vår protest mot medlemskap i Norges Lærersamband. Vi er ikke klar over om de siste meddelelser er å oppfatte som et forbud mot at de lærere som ikke er medlemmer av Norges Lærersamband gjenopptar undervisningen, eller ikke. Vi avventer derfor nærmere beskjed fra skolens myndigheter.»

Den 13. april mottok vi svar fra skolestyrets formann, Edv. Garlid, om at direktivene ikke er å oppfatte som forbud mot at de lærere som ikke er medlemmer av Norges Lærersamband gjenopptar undervisningen.

VANSKELIGE UNDERVISNINGSFORHOLD

Umiddelbart deretter ble skolearbeidet tatt opp igjen. Men stillingene etter Kirkeneslærerne ble selv sagt blokkert. Mange klasser her i Gjøvik fikk derfor

praktisk talt ingen undervisning, og i mange kretser utover bygdene var en uten lærer.

Til å begynne med var det sikkert mange foreldre som hadde vanskelig for å skjønne at skolen ikke kunde ordne undervisningen slik at alle klasser fikk noen timer i de viktigste skolefag. Men så snart vi fikk forklart at blokaden var en nødvendighet, fikk vi den beste støtte og forståelse fra foreldrehold. Det ble dannet ganske store privatpartier, flere stilte sine stuer til disposisjon, og denne «omgangsskolen» kunde i noen utstrekning bøte på den skade nazistene hadde tilføyet skolen.

Enkelte steder lyktes det nazistene å anbringe noen vikarer uten lærerutdannelse, men stort sett stod de helt maktesløse.

Lærerstandens var kommet i en vanskelig stilling, idet Kirkeneslærernes familier satt igjen uten inntekter, og de øvrige lærere fikk heller ingen lønn. For de sistes vedkommende ble forholdet etter en tids forløp ordnet slik at gasjen ble utbetalt igjen. Men folket forstod situasjonen, enkelte privatpersoner stilte straks betydelige beløp til disposisjon, det var ukentlige pengeinnsamlinger på en rekke arbeidsplasser o.s.v.

Denne økonomiske støtte viste en forståelse og solidaritet som var til stor oppmuntring i kampen. Og den ble senere utbygget slik at ingen av de mange som ble arrestert i tiden utover behøvde å ha bekymringer for at familien skulde komme opp i altfor store økonomiske vansker.

Den økonomiske side av kampen har i det hele vært et stort apparat, men omtalen i detaljer blir det ikke plass til i denne artikkel.

Gjøvik og omliggende distrikter var av de forholdsvis få steder hvor det ble gjort alvorlige forsøk på å sette ungdomstjenesten ut i livet. Sjølsagt satte lærerne alt inn på å yte den mest effektive motstand mot naziframstøtet for å erobre barna, men det var foreldrene, andre interesserte og ikke minst barna sjøl som tok hovedstøyten her. Skolefronten bestod nå av elevene, foreldrene, lærerne og mange ble interesserte.

KAMPEN MOT DE NYE LÆREBØKER

Et meget viktig ledd i vårt arbeid var kampen mot de nye lærebøker som N. S. søkte å få inn i skolen. Kampen ble ført på den måten at den samlede lærestand protesterte mot de nasistiske propagandabøker så snart de var autorisert til skolebruk, og når så myndighetene ved en skole innførte boka, nektet vedkommende lærer å undervise etter den. Særlig i Bærum, Aker og Oslo, ble striden meget bitter om den nye læreboka i tysk. Lektorer som nektet å undervise etter denne propagandaboka ble arrestert og N. S.-vikarer skulde overta undervisningen. Men om læreren var ute av spillet, fortsatte elevene kampen. De nektet å kjøpe boka. Skolene kjøpte så inn bøker for å dele ut til bruk i klassene, men elevene vilde ikke ta i boka engang. Foreldrene ble truet med arrestasjon, men i de fleste tilfelle var opphavet like så sta som sitt avkom! Denne strid førte til at noen skoler ble stengt for kortere eller lengere tid. Motstanden var i det hele så innbitt mot denne boka, at departementet tilslutt måtte gi fullstendig tapt.

En kunde nevne en rekke mindre saker som kampen har stått om, men de har ikke den almene interesse at det blir plass for dem i denne oversikt. Vi vil bare nevne at Lærerfronten ikke bare arbeidet med rene skolesaker. Den deltok i den almindelige nyhets- og propagandatjeneste, den arbeidet energisk mot arbeidstjenesten og enhver form for registrering av ungdommen.

N. S. hadde et særskilt godt øye til lærerstanden når de skulde trumfe sammen tilhørere til sine møter. Sjølsagt gikk ingen godvillig, men det hendte spesielt her i distriktet flere ganger, at hird og frontkjempere i fullt krigsutstyr hentet oss og mange andre til foredragene.

Uten å overdrive alt for sterkt kan en si at vi var kommet dit at nasimyndighetene, helt fra departement og undervisningsråd til skolestyrer, ikke hadde noe de skulde ha sagt med hensyn til norsk skole. Avgjørelsen av alle viktige saker lå hos lærerfrontens ledelse.

La oss bare nevne et par eksempler. Ble det utlyst en ledig lærerpost, kom det ikke en eneste søknad fra vår leir. Var posten ikke blokkert, og la oss si at skolen hadde norsk bestyrer eller rektor, så kunde denne etter at søknadsfristen var utløpet, meddele myndighetene at han var kommet i forbindelse med en fullt kvalifisert kandidat for stillingen. Det var ikke noen veg forbi, vedk. fikk stillingen uten noe slags søknadsskjema e. l.

Ansettelsesmyndigheten lå ikke hos nasistene, men hos lærerfrontens tillitsmenn.

Undervisningsforholdene ved mange høyere skoler har vært fortvilet i de siste årene, spesielt der hvor alle skolelokaler har vært beslaglagt, mange lærere arrestert o. s. v. Andre skoler har arbeidet noenlunde normalt. Hos årets artianere og realskoleelever måtte derfor skoletreningen og kunnskapsmengden være høyst forskjellig. Da undervisningsrådet likevel bestemte at det skulde holdes ordinær skriftlig eksamen i gymnasiet og realskolen i år, protesterte vi mot dette ut fra det syn at eksamen i år vilde gi et langt mindre rettferdig resultat enn standpunktskarakteren. Undervisningsrådet holdt imidlertid fast på sitt. Samtlige som var oppnevnt som sensorer gikk da til streik tross voldsomme trusler, og Undervisningsrådet måtte gi seg.

HVORDAN DEN HEMMELIGE LÆRER-ORGANISASJON VAR BYGGET OPP

Enkelte spør om hvordan vår hemmelige organisasjon var utbygget. I hver kommune var det en tillitsmann og en kasserer. Flere kommuner var så slått sammen til større enheter med en leder, f. eks. her Hadeland, Land, Valdres, Gjøvik med bygdene i Toten Sørenskriveri. Vår hovedledelse hadde så sitt sete i Oslo, og derfra gikk alle paroler ut. Hovedledelsen måtte jo ha vidstrakt myndighet til å handle, men den vilde sjølsagt stå i den best mulige kontakt med underavdelingene. Det høres kanskje fantastisk ut, men faktum er at det hvert år har vært holdt landsmøte med deltakelse fra alle kretser i landet. Og møte for mindre områder har det vært holdt mange av.

Da lærerorganisasjonen var av de første som kom i gang, måtte den i stor utstrekning utarbeide systemet med kontaktpunkter, hemmelige sendekanaler, kurerer o. s. v. Etter hvert som det kom flere og flere organisasjoner til, fikk vi et samlet forbindelsessystem for hele heimefronten. Særlig i førstningen var det ofte brudd med hensyn til formidlingstjenesten idet de som arbeidet i denne gren, ofte ble arrestert eller måtte forsvinne uten at det på forhånd var ordnet med stedfortredere som sto ferdige til å rykke inn.

Så er kampen slutt, seiren er vunnet. Når en ser tilbake på disse kampårene, så var det mye slit og strev, mange triste stunder når kollegene i flokk eller enkeltvis ble satt innenfor, skuffelse over enkelte som ikke holdt mål; men det var også mange spennende situasjoner og stolte øyeblikk når vi hadde framgang, slik at våre mektige, hensynsløse og brutale fiender måtte trekke seg tilbake. Men det som sitter sterkest igjen i erindringen er minnet om det sterke samhold, det gode kameratskap, den store offervilje, og den seige utholdenhet til å føre kampen videre til den totale seier var vunnet. Det var nok ikke så få som syntes at vår hovedledelse tok kamp og løp risiko på tilsynelatende små og ubetydelige saker nå i kampens slutfase, men taktikken var at en aldri skulde svikte, aldri unngå kamp, men ta den opp hvor og når den meldte seg.

Når en spesielt tenker på lærerfronten her i vårt distrikt, tør en trygt si at det var en avdeling som holdt mål. En vek ikke tilbake for å ta risiko, og kvidde seg aldri for strabaser. Bare et lite eksempel. Det var de travle februar dagene 1942, da det gjalt å få orientert alle avsidesboende lærere om protesten mot Lærersambandet som så vidt mulig skulde sendes samtidig fra alle landets lærere. En lærerinne ved en privatskole på Biri hadde hengt i med dette arbeid. Men så kom hun til å tenke på sin søster som arbeidet ved en skole i Solør. Var det helt sikkert at hun hadde fått ordentlig beskjed? Februar er ikke tida for lange sykkelture, men lærerinnen fra Biri ventet ikke med å starte, og Solør-turen ble ekspedert på rekordtid, tross 20 kuldegrader. Det er mange som har gjort en så betydelig innsats at en kan bli fristet til å nevne navn. Men en gjør sikkert ingen urett mot noen om en innskrenker seg til å nevne bare ett: Kirsten Smith. Dyktig, energisk, uredd og med seiersikkert smil gikk hun løs på oppgaven med å skape lærerfronten — eller en bør vel heller si heimefronten her i distriktet. I den første tid var det nemlig ikke noen framtreddende spesialisering av arbeidet. Kirsten Smith måtte være kontaktpunktet, arbeide med den alminnelige nyhetstjeneste og med mange andre ting. Frk. Smith bør få en varm takk når hun kommer heim fra utlendigheten.

Krigsårene har vært en vanskelig tid for skolen. Rent kunnskapsmessig står kanskje årgangene nå noe tilbake, men utviklingen av modenhet og vurderingsevne er på den annen side blitt stimulert av tiden.

Skoleelevenes innsats på skolefronten har vært helt strålende. Jeg vil gjerne rette en varm takk til barna for samarbeidet, og ønske at dere i framtida i fullt mål må få høste frukten av den seier vi har vunnet!

P. Lillebrænd.